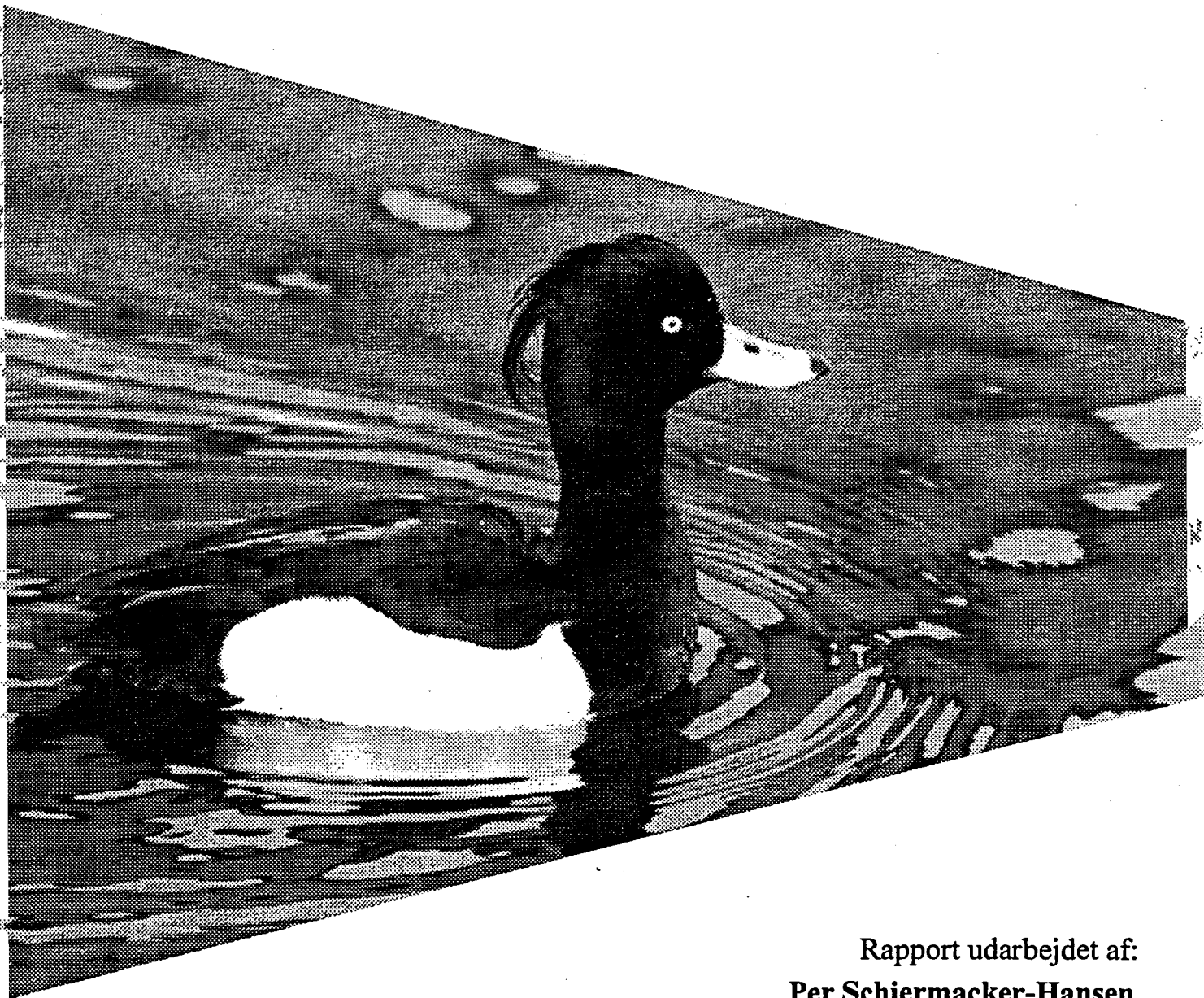

Busemarke Mose

STORSTRØMS AMT
NATUR- OG PLANKONTORET
PARKVEJ 37 - 4800 NYKØBING F.
TLF. 54 84 48 00

Udvikling i fuglelivet
1968 - 1996

Rapport udarbejdet af:
Per Schiermacker-Hansen

Storstrøms Amt - Teknik- og miljøforvaltningen
Natur- og plankontoret

BUSEMARKE MOSE

udviklingen af fuglelivet
1968-1996

Udgivet af: Storstrøms Amt, Teknik- og Miljøforvaltningen,
Natur- og Plankontoret

Tekst: Per Schiermacker-Hansen

Projektstyring: Jan Woolhead & Lars Malmborg

Tryk: Storstrøms amts trykkeri

Oplag: 200 eksemplarer

Pris: 50,00 kr.

(C) copyright: Storstrøms Amt 1997
Eftertryk tilladt med tydelig kildeangivelse

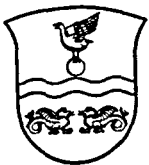
ISBN nr.: 87 - 89095 - 32 - 4

Busemarke Mose

Udvikling i fuglelivet

1968 - 1996

Rapport udarbejdet af:
Per Schiermacker-Hansen

Storstrøms Amt - Teknik- og miljøforvaltningen
Natur- og plankontoret

BUSEMARKE MOSE

STORSTRØMS AMT
NATUR- OG PLANKONTORET
BARKHUSVEJ 10 - 4200 NYKØBING F.
T. 56 64 43 00

*Udviklingen i fuglelivet
1968-1996*

Rapport udarbejdet af:

Per Schiermacker-Hansen

for

**Storstrøms Amt
December 1996**

FORORD

BUSEMARKE MOSE - udviklingen i fuglelivet 1968-1996

Fra gammel tid har Busemarke mose været landskendt for sin rigdom på fugle. Med sine udstrakte vådområder og beliggenheden i det sydøstligste Danmark lige ved havet har mosen tiltrukket såvel interessante ynglende fugle som rastende trækfugle.

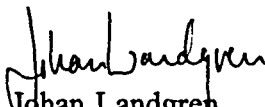
Imidlertid har det været amtets fornemmelse, at områdets værdi for fuglelivet er aftaget gennem årene.

Ornitologen Per Schiermacker-Hansen, rapportens forfatter, bor tæt ved Busemarke mose og har med en adgangstilladelse til mosen, velvilligt stillet til rådighed af Klintholm gods, løbende fulgt med i fuglelivets skiften i næsten 30 år. Et sjældent og unikt materiale udført af én og samme person.

Det var derfor naturligt at bede Per om at sammenstille sine enorme mængder af optegnelser i en samlet rapport, som kunne dokumentere områdets tilstand og udvikling.

Og udviklingen i fuglelivet har været for nedadgående i en længere årrække. Rapporten er således et væsentligt redskab til forståelse og dermed forbedring af mosens tilstand.

Det understreges, at rapportens afdækning af årsager til fuglelivets skiften samt forslag til fremtidig forvaltning af Busemarke mose er forfatterens betragtninger. Disse vil blive vurderet i forbindelse med andre aspekter i amtets videre naturforvaltning.

Johan Landgren
Natur- og planchef

INDHOLD

SIDE

Resumé	1
Indledning	4
Afgrænsning af området : Kort	5
Biotoper (incl. Kort)	7
Busemarke Moses ynglefugle : Skema (1968-1982)	10
Busemarke Moses ynglefugle : Skema (1983-1996)	11
Busemarke Moses ynglefugle : Tekst og diagrammer	12
Tidligere ynglearter	32
Indflydelse i dag - Hvad kan der gøres	34
Referencer	39

RESUMÉ

Tidligere

Busemarke Mose var tidligere, d.v.s. til midt i 70'erne, et af Øst-Danmarks største og mest uspolerede moseområder med en meget varieret ynglebestand af både ænder, gæs, vadefugle, sumphøns og småfugle, og uden for yngletiden rastede store flokke af Dobbeltbekkasiner og andre vadere på de våde enge. Svømmeænder sås i stort tal især om foråret på de fladvandede, oversvømmede enge, og efterår og vinter samledes der i dagtimerne op til 2000 Troldænder på de frie vandflader i Busemarke Sø. Over rørskoven og engene sås ofte 3-4 Blå Kærhøge fouragere, mens Fjeldvåger og Musvåger sad i de omgivende træer. Ikke sjældent rastede 1 eller flere Fiskeørne nogle dage ved søen, hvor de sad på deccamasterne. Selv småflokke af Traner fandt af og til vej til mosen, hvor de gik omkring på nordengen eller i de åbne områder i rørskoven.

Nu

Dette billede er i dag ændret noget. Efter midten af 70'erne skete der en gradvis forringelse af forholdene for både de ynglende og rastende fugle, hvilket gav sig udslag i lavere yngle- og rasttal, og for omkring halvdelen af de regelmæssigt ynglende arters vedkommende er niveauet i dag betydeligt lavere end i 60'erne og 70'erne.

Mulige årsager

Nogle af de sandsynlige årsager til nedgangen kunne være

En forringet vandkvalitet

Fødemangel

Gennemgående for lav og ustabil vandstand / udtørring

For intensiv rørhøst

(Kvæg (nedtrampning)) ?

Rørhøst

Vinteren 1972-73 påbegyndtes en intensiv rørhøst, hvilket kunne tænkes at have en negativ indvirkning på nogle arter, sådan som rørhøsten praktiseres i dag, dels ved at det er forholdsvis store områder, der høstes, og dels ændres vandstanden kunstigt året igennem af hensyn til rørskæret med alt for lav vandstand og periodevis udtørring til følge især i det sene forår og sommeren. Dette begunstiger ganske vist væksten af Tagrør som monokultur, men på bekostning af andre sumpplanter. En sådan ensidig Tagrørsbevoksning giver ikke de bedste livsbetingelser for arter som f.eks. Skægmejse og Sivsanger. Disse trives bedst i rørbevoksninger iblandet andre sumpplanter. Man kan heller ikke udelukke, at de store høstmaskiner har en vis negativ effekt på bundforholdene og det dertil knyttede mikroliv, som igen danner fødegrundlag og livsbetingelser for mosens højerestående dyr og fugle.

Andre forhold

Men man må også pege på andre, måske væsentligere årsager, som kan have forårsaget ændrede levevilkår for mosen f.eks. dårlig vandkvalitet ved tilførsel af et højt næringsindhold gennem de 2 tilløb (Møllebæk og Risbæk). Og endelig kan man heller ikke se bort fra mere generelle, overordnede faktorer som f.eks. nedgang i visse bestande grundet forhold i bl.a. vinterkvarteret (Sivsanger, Bynkefugl, Gul Vipstjert).

Arter der er gået tilbage

Nedenstående diagrammer under de enkelte arter viser en betydelig nedgang efter midten af 1970'erne for følgende 14 ud af 31 regelmæssigt ynglende arter i mosen :

Grågås, Gråand, Atlingand, Skeand, Agerhøne, Vandrikse, Blishøne, Vibe, Dobbeltbekkasin, Rødben, Bynkefugl, Rørsanger, Sivsanger og Gul Vipstjert.

Indvandring

Pungmejse og Skægmejse er de eneste arter, der er indvandret til mosen i løbet af undersøgelsesperioden.

Rastende fugle

For de rastende fugles vedkommende er der også sket drastiske fald i antallet, specielt for svømmeænder forår og efterår, dykænder i vintertiden og vadefugle i træktiden. Årsagerne er sikkert mange, men nogle er sikkert sammenfaldende med forholdene for ynglefuglenes vedkommende.

Fugletårn

Et samarbejde mellem DOF og Klintholm Gods førte i 1973 til, at der blev opført et fugletårn på Borgbjerg i mosens vestende, dels for at give bedre muligheder for uforstyrret at kunne studere fuglene og dels for at kanalisere den øgede natur-turisme væk fra de sårbare enge og rørskove. Adgangen til engene og rørskoven blev samtidig lukket.

Hvor sandstien øst for P-pladsen ved stranden (for enden af Kobbeldgårdvej) møder Borgbjerg, ses et oplysningsskilt, og en lille sti fører herfra nord- og østpå til tårnet.

Tårnet står der stadig, men det er forfaldent og utidssvarende. Det bør renoveres eller helst udskiftes med et nyt. Stedet er stadig glimrende som observationspunkt, da det er det eneste højdepunkt i området. Der kan iagttages under gode lysforhold det meste af dagen, og tårnet står skjult med nem og uforstyrret adgang, og hvis der etableres søer, fladvand, mudderflader eller lignende nord eller nordøst for tårnet, vil stedet være helt ideelt for natur-turisten.

Planer om naturstier

På det seneste har der været planer fremme fra Klintholm Gods, som ejer mosen, og naturvejleder Stig Nøhr omkring etablering af naturstier i Busemarke Mose med adgang for offentligheden.

Det er meningen, at disse naturstier både skal give oplevelser omkring fugle, planter, dyr og biotoper / natur i almindelighed. Formidlingsplanerne er udmærkede, men det vil være formålstjenligt, at mosen og dens livsbetingelser ændres på en række væsentlige punkter, hvis offentligheden skal have et rimeligt udbytte af besøget. Jeg tænker her især på problemer omkring vandstand, rørhøst og vandkvalitet / forurening.

INDLEDNING

Historisk tilbageblik

Et historisk tilbageblik på mosens udvikling : Mosen ligger umiddelbart vest for Klintholm Havn på Øst-Møn og var i 1700-tallet nærmest en lagune, hvortil havet havde fri adgang. Mod slutningen af århundredet afsnøredes området og blev til et større sø- og moseområde, delvis udvidet ved tørvegravning i 1800-tallet. Den såkaldte Busemarke Sø var således dengang omkring 3 gange større end i dag og dækkede ca. 15 ha (mod 5 ha i dag). Der blev senere opført et dige langs havet, og da tørvegravningen ophørte, groede en del af hullerne hurtigt til.

Areal i dag

I dag dækker mosen samlet omkring 125 ha, heraf dækkes 83 ha af rørskov og rørsump, 5 ha af sø, 16 ha af fugtig eng, 8 ha af ellesump og ca 10 ha går til mindre græsarealer, bække og hegn. Områder, der i dag er tilplantet med nåletræer (Borgbjerg, Bjergene, Råby Sandlodder og ved Kobbegården), samt stranden syd for diget / klitterne er ikke medregnet i denne oversigt.

Tilløb og afløb

Mosen har 2 tilløb, hvoraf Møllebækken afvander Høje Møn og modtager desuden spildevand fra landsbyerne Mandemarke og Busemarke. Risbækken afvander stort set kun landbrugsområderne nord for mosen. Det eneste afløb fra mosen sker gennem Nyhåndsbækken, og det er også her, man periodevis regulerer mosens vandstand ved at grave udløbet frit eller undlade dette. Busemarke Sø har ikke direkte afløb.

Afgrænsning

Kortet viser den del af mosen, som behandles i denne rapport.

Den lille mose (i denne forbindelse kaldt 'Klintholm Havn mose'), der ligger umiddelbart nord for Klintholm Havn ud til Klintholm Havnevej, er ikke medregnet her, da den ligger noget isoleret fra den øvrige del af Busemarke Mose og med et højereliggende, mere tørt græsareal og deccastationen imellem. Klintholm Havn mose består af gamle, forholdsvis dybe, tørvegrave omgivet af tæt krat og høje popler, og området har i dag en noget anden karakter end Busemarke Mose (mange flere træer og krat, gamle, men ret få Tagrør på dybere vand, vandstanden er altid høj, og der høstes ikke rør). Den var tidligere en losseplads, men er nu renoveret, og den er i dag en fin lille mose, men der er ikke udført tilsvarende kontinuerlige tællinger som i Busemarke Mose. Klintholm Havn mose er bl.a. yngleplads for : En Hættemågekoloni (40-60 par), op til flere par Pungmejser, Gråstrubet Lappedykker (tidligere), og arter som Drosselrørsanger og Flodsanger har flere gange vist interesse for området.

**Optællingsmetode
og materiale**

Der er ikke foretaget systematiske optællinger ud fra fastlagte skemaer, observationspunkter, tidspunkter, datoer o.l. Materialet baseres udelukkende på en mængde besøg, jeg har foretaget spredt over hele året og over alle årene fra efteråret 1967 og til i dag. Alt efter vandstand, vind og vejr, årstid m.m. er alle dele af mosen jævnlige besøgt, så som nordengene, søen, rørskoven, ellemosen (Bekkasinmosen) og klitterne. Efter at fugletårnet blev bygget i 1973, er mange optællinger af både ynglende og rastende fugle foretaget herfra med teleskop.

Ynglefugletal

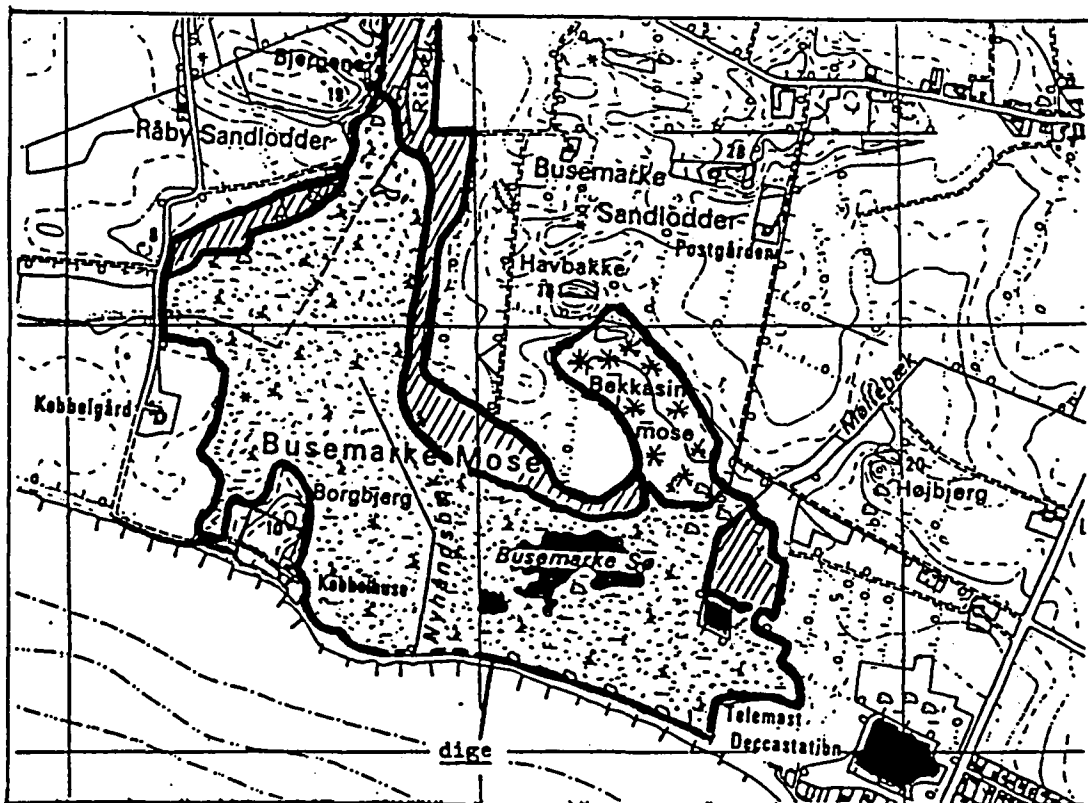
Antallet af ynglefugle er baseret meget på et skøn ud fra f.eks. syngende fugle i længere tid, yngleadfærd, ænder og gæs med unger, men der er ikke på noget tidspunkt gjort forsøg på at opspore reder.

Adgang

Der er i dag ikke adgang til at færdes i mosen. Dette er bekendtgjort med skilte flere steder. Men udsyn over de vigtigste dele kan fås fra NV.-hjørnet ved Kobbeldgårdvej, fra klitterne i syd og fra fugletårnet på Borgbjerg. Østenden er i dag vanskeligst at få overblik over, men kan delvis overskues fra klitterne. Søen og nordengene ses bedst fra fugletårnet, men det kræver, at man har en god kikkert med (helst et teleskop).

Fra Godsets side har jeg i mange år haft en skriftlig tilladelse til at færdes i mosen, hvilket jeg er meget taknemmelig for. Det har givet mig mulighed for at lave mere nøjagtige optællinger af f.eks. Engpiber, Gul Vipstjert og vadere på nordengen, og i tørre somre, når vandstanden har været lav, har jeg kunnet færdes i rørskoven (visse år har det været muligt at gå tørskoet tværs over mosen).

BIOTOPER

Biotop-typer :

Rørskoven

Rørskoven dækker langt den største del af mosens areal i dag (83 ha) og strækker sig fra deccastationen i øst til Kobbegårdvej i vest (strækker sig også videre vestpå ind i det afvandede Råby Sø-område, men dette område er ikke omfattet af denne rapport). Desuden strækker det sig fra klitterne i syd til området sydøst for Bjergene i nord. Stort set langs hele nordsiden går rørskoven over i rørsump og derefter over i et forholdsvis smalt bælte af fugtig eng (og fladvand i forårstiden), der på de bredeste steder når op på omkring 75-100 m.

Søer og tilløb

Rørskoven har åbent vand i Busemarke Sø (5 ha) samt i et par mindre, uoverskuelige småhuller SV. for søen. Desuden strækker Nyhåndsbækken sig et langt stykke med åbent vand gennem rørskoven, før den løber gennem klitterne til havet. Møllebækken passerer en mindre tørvegrav NV. for deccastationen, før den fortaber sig i rørskoven. Denne lille tørvegrav tilhører ikke Klintholm Gods (men Leif Hansen, Busemarke) og bruges ret intensivt til jagt. Den er en vigtig ynglelokalitet for Gråand (opsatte redekasser), Rørhøns, Blishøns og Vandrikse (1-2), og da den tit er isfri selv i strenge vintre p.gr.a. Møllebækken, ses af og til Rørdrum og Fiskehejre her. Risbækken løber frit (i gravet kanal) fra Sdr. Landevej langs engen øst for Bjergene og støder ind i mosens nordende, hvor den hurtigt fortaber sig i rørskoven. Både Møllebækken og Risbækken danner dog et par gode tørsumpområder i rørskoven i hhv. østenden og nordenden. I vestenden hen mod Kobbegårdvej er der ligeledes en fin tørsump, hvor rørene ikke høstes, og her er der en god iblanding af andre sumplanter, bl.a. den sjældne Hvas Avneknippe. En art som Skægmejsen synes netop at holde til i disse blandingsbevoksninger, og langt de fleste Vandrikser høres også her. Rørhøgen foretrækker ligeledes den vestlige del af mosen, men nok også fordi de største dele af rørskoven ligger her.

Busemarke Sø

Busemarke Sø er bl.a. resterne af tidligere tørvegrave, men vandspejlet er gennem de sidste par hundrede år indskrænket betydeligt. Den fremtræder i dag som en ret gold sø, hvor 1 par Knopsvaner, mindre end 10 par Blishøns og enkelte Gråænder ses i yngletiden. Bunden er dækket af sand og bevokset med Hornblad og vandaks (i følge Amtets vandanalyser 1985-1988, se nedenfor), og dybden er ingen steder over 1 m. Den tørrer ikke på noget tidspunkt ud i tørre somre, som tilfældet er det med fladvandene, engene på nordsiden og det meste af rørskoven, når Nyhåndsbækkens udløb i varme somre er gravet fri.

RUC-analysen, herunder vand- kvalitet

I 1984-85 foretog en gruppe studerende fra RUC en grundig analyse af mosen og dens livsbetingelser i forbindelse med et modul-projekt i biologi ("Busemarke Mose - et forslag til pleje og formidling"). Projektet omfattede både planter, dyr og fugle samt menneskeskabte forhold som vandkvalitet, rørhøst m.m. samt forslag til pleje og formidling.

Konklusion

En af konklusionerne var, at mosen på det tidspunkt, hvor undersøgelsen blev foretaget, gennem de 2 tilløb fik tilført et højt indhold af næringstoffer med eutrofiering til følge for mosen som helhed. Især fandt man et højt indhold af nitrat og et noget mindre af fosfat, hvilket stemmer godt med, at begge vandløb overvejende afvander landbrugsområder. Hvor vidt disse næringstilførsler har været mindre i 60'erne og 70'erne vides ikke, men man kunne formode det, idet

landbrugsdriften nok er noget intensiveret i de senere årtier med en stigende forurening til følge, hvilket kunne være en del af forklaringen på nedgangen i nogle af ynglebestandene.

Om denne forurening så er forværret yderligere siden, vides heller ikke.

Amts-analysen

Vandanalyser i 1985, 1987 og 1988 ("38 småsøer i Storstrøms Amt 1984-1990"; Storstrøms Amt 1992) fremhæver især et stort fosfatindhold, som især, hvis det yderligere blev forøget, ville kunne føre til en kraftig udvikling i planteplanktonet på bekostning af bundvegetationen.

Om denne fosfatbelastning yderligere er steget efter 1988 vides ikke, men hvis det er gået ud over bundvegetationen, kunne det forklare de nuværende lave tal for bl.a. de planteædende Blishøns.

Den fugtige eng

De ferske, våde enge er især i forårstiden meget frodige med kraftige græsser, mange steder i tuer og med store bevoksninger af Engkabeleje. Nogle steder er engene delvis oversvømmede i marts-april, hvilket giver ideelle forhold for rastende svømmeænder, vadere og gæs. Senere tørrer engene og fladvandene ud, svømmeænder og vadere forsvinder, og kun de få ynglende vadere, Engpibere og Sanglærker samt småflokke af ikke-ynglende Grågæs ses. På engene har der i hele undersøgelsesperioden været udsat køer den største del af året.

Ellesumpen

Ellesumpen (Bekkasinmosen) er en ret fugletom biotop. Den er vanskelig at færdes i (meget vand året rundt) og store dele er tilgroet med 5-6 m høje Rød-el. Af egentlige mosefugle yngler et fåtal af Vandrikse, Rørspurv, Rørsanger, Gøg og Nattergal, men ingen ænder, gæs eller vadere. Desuden yngler enkelte par Krager.

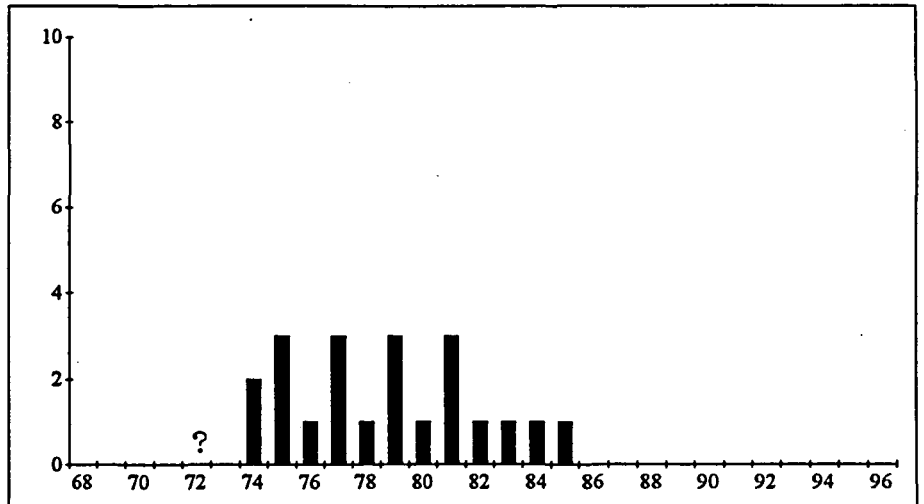

BUSEMARKE MOSES YNGLEFUGLE

Kommentarer til de enkelte arter

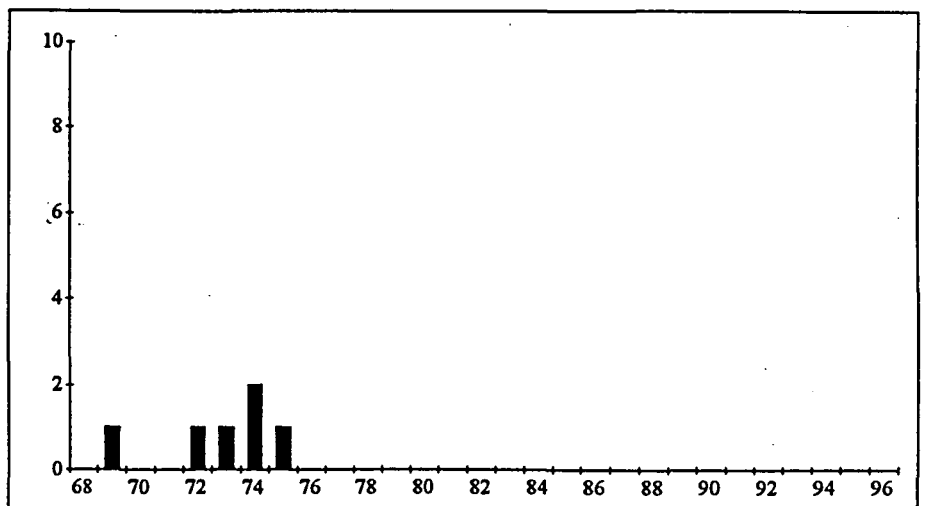
Toppet Lappedykker

Toppet Lappedykker Podiceps cristatus
Ynglepar 1968-1996

Der var en periode fra midt i 70'erne til midt i 80'erne, hvor 1-3 par ynglede årligt i den store sø. Arten lever af småfisk, som begunstiges af nogen eutrofiering, indtil en vis forureningsgrad nås, og der optræder fiskedød. Dette niveau blev måske nået omkring 1986, hvor arten forsvandt ?

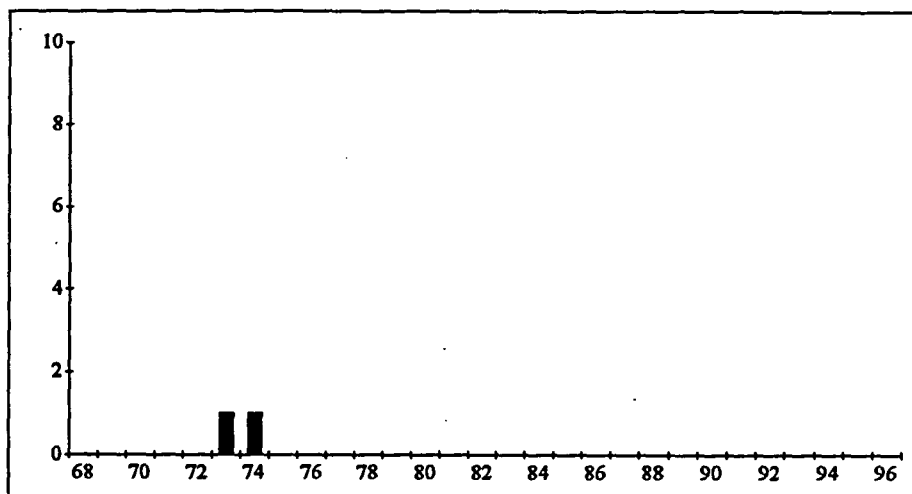
Lille Lappedykker

Lille Lappedykker Tachybaptus ruficollis
Ynglepar 1968-1996

Mosens mangel på forekomster af vandinsekter og lavere dyr i større omfang samt mangel på egnede biotoper (små delvis tilgroede vandhuller) kan være årsag til de få yngleforekomster. Da den ikke er fundet ynglende efter 1975 kan en forringet vandkvalitet måske også være en medvirkende årsag.

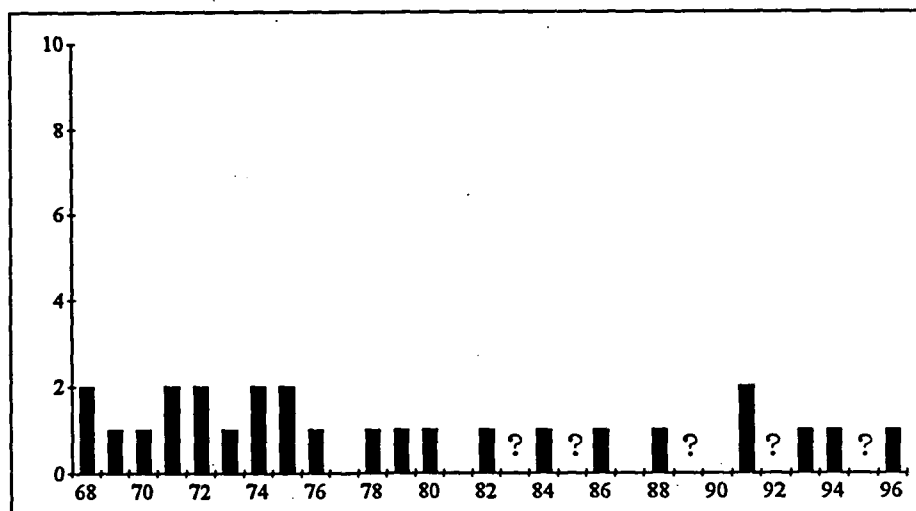
Rørdrum

Rørdrum Botaurus stellaris
Sandsynlige ynglepar 1968-1996

Paukende fugle gennem længere tid i foråret 1973 og især i 1974 kunne være ynglefugle. Ellers ses den af og til i vinterhalvåret, især under rørhøst eller ved isfrie steder, når mosen er tilfrosset (set så sent som jan-febr. 1996).

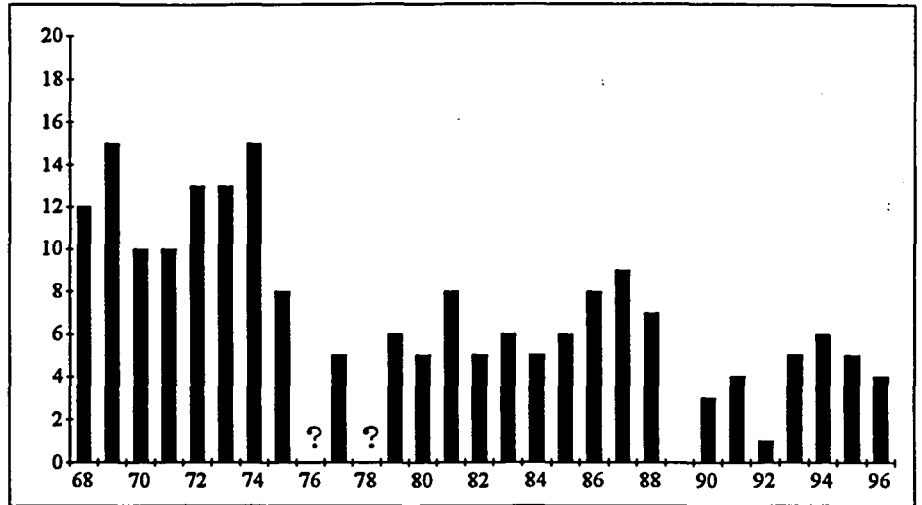
Knopsvane

Knopsvane Cygnus olor
Ynglepar 1968-1996

Stort set årligt ynglende med maximalt 2 par, men efter 1975 højst 1 par (bortset fra i 1991) eller enkelte år ingen. Ynglefund (rede/unger) allerede i 1949 og 1950 (Pedersen 1950).

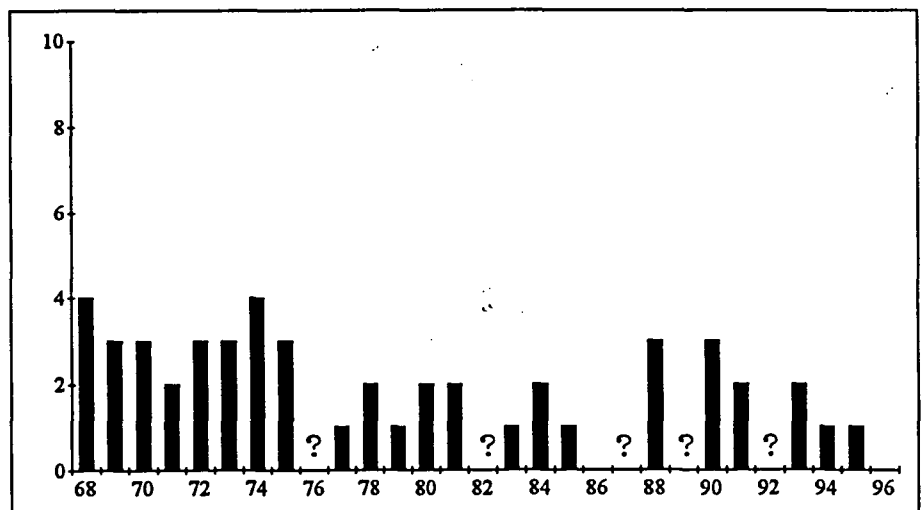
Grågås

Grågås Anser anser
Ynglepar 1968-1996

2 par ynglede i 1949 og 5-6 par i 1950 (Pedersen 1950). Havde en fin periode fra 1968-1974 med over 10 par. Derefter et tydeligt fald til omkring det halve, og i 1989 og 1992 helt ned til henholdsvis 0 og 1 par med gæslinger.

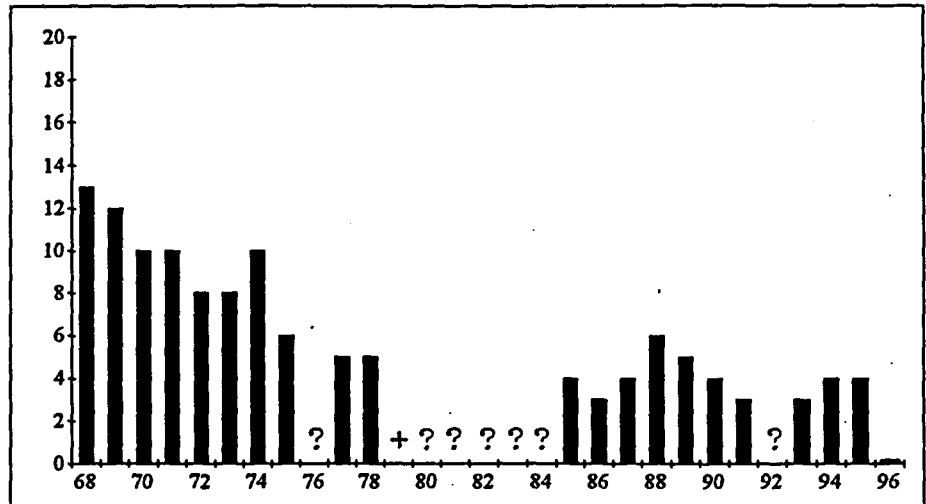
Gravand

Gravand Tadorna tadorna
Ynglepar 1968-1996

Menes også at have været ynglefugl i perioden 1943-50 (Pedersen 1950). Bestanden synes at være nogenlunde konstant eller med nedgang i de seneste år.

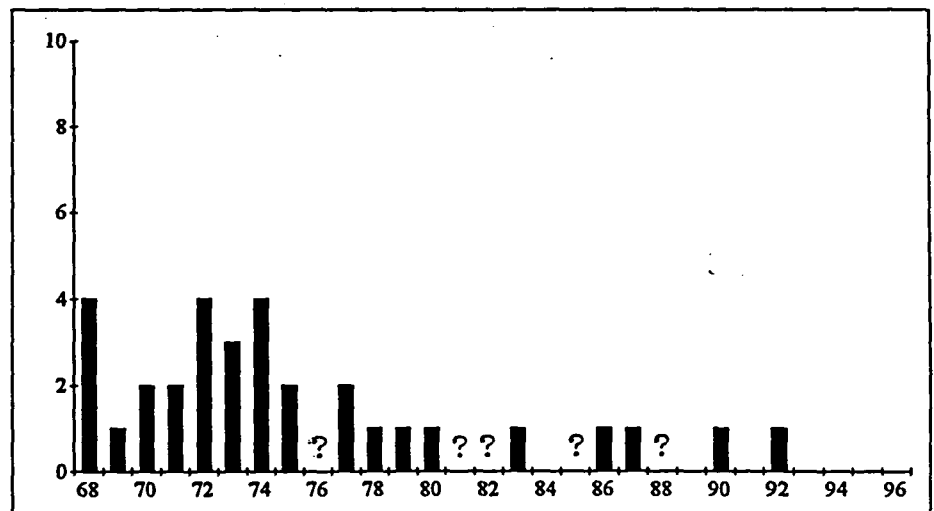
Gråand

Gråand Anas platyrhynchos
Ynglepar 1968-1996

Betegnes som forholdsvis talrig ynglefugl i 1948-50 (Pedersen 1950). Også et årligt anslået antal kuld på 8-13 i 1968-74 er mere end i dag. Der er sket et betydeligt fald siden 1974 til helt ned på 0 i 1996. Det er nærliggende at tænke sig en forringelse af vandkvaliteten med heraf følgende ændring af mikrolivet som en mulig årsag ?

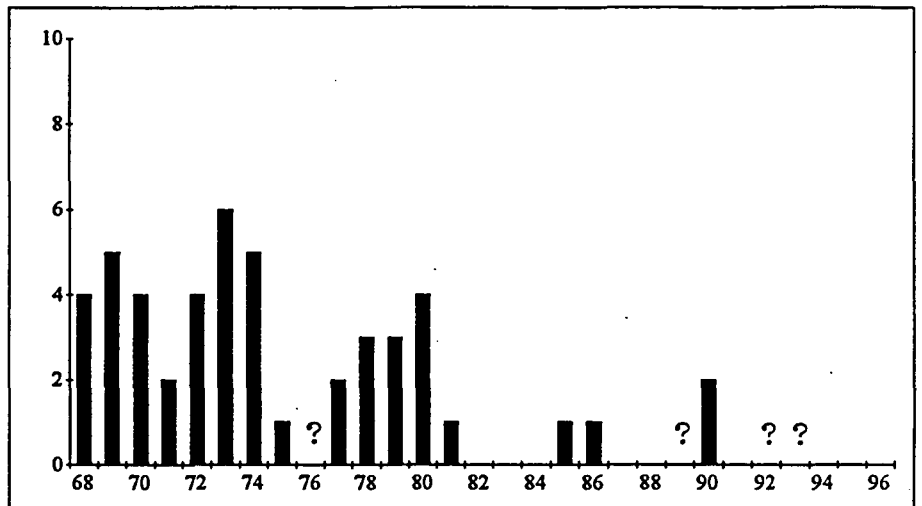
Atlingand

Atlingand Anas querquedula
Ynglepar 1968-1996

Op mod en halv snes par menes at have ynglet omkring 1950 (Pedersen 1950), og 2-4 par ynglede stadig frem til 1974. Derefter har maksimalt 1-2 par ynglet uregelmæssigt. Efter 1992 synes den helt at være forsvundet. Arten er på landsplan en ret sjælden ynglefugl, der som helhed er gået tilbage i landet i de seneste årtier (Olsen 1992), måske mere af generelle end lokale årsager.

Skeand

Skeand Anas clypeata
Ynglepar 1968-1996

Frem til 1980 en hyppig ynglefugl. Derefter ingen eller meget få. Årsagerne til tilbagegangen kunne måske være de samme som for Gråandens vedkommende ?

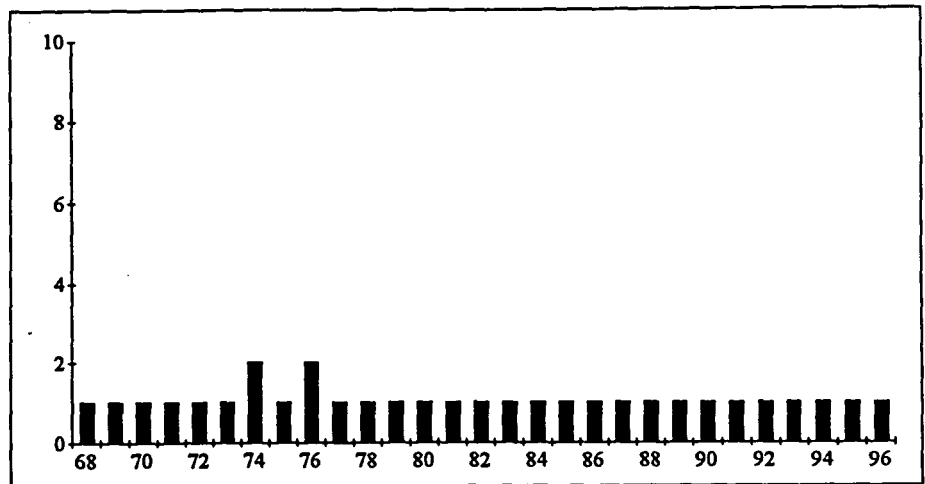
Troldand

Eneste ynglefremkomst i registreringsperioden er 2 hunner set med ællinger i 1983, men da den af og til yngler så tæt på som i Klintholm Havn mose, er muligheden absolut til stede for en mere permanent bestand, hvis man kan skabe forhold, der passer den.

Toppet Skallesluger

Kun ét ynglefund (1972) da en hun sås med ællinger i søen. Det kan dog ikke udelukkes, at de er udruget uden for området.

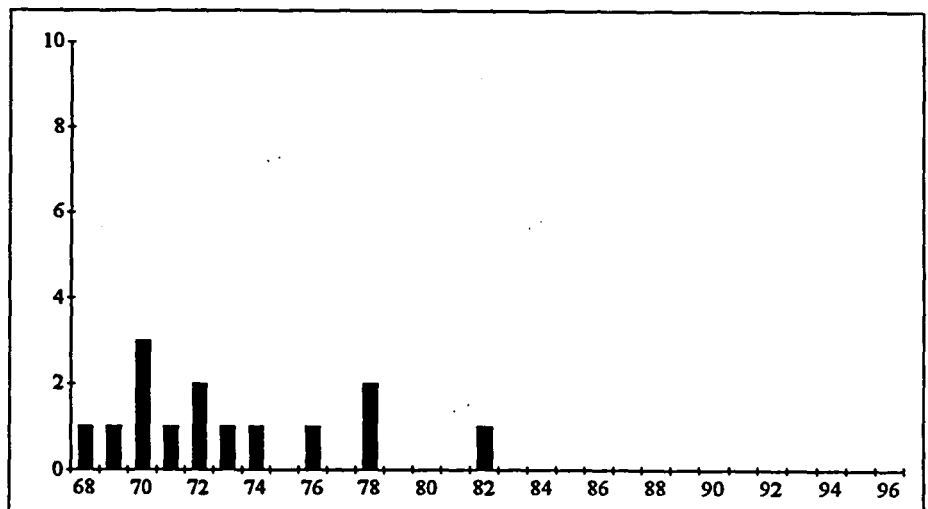
Rørhøg

Rørhøg Circus aeruginosus
Ynglepar 1968-1996

Pedersen (1950) angiver 1-2 ynglepar for perioden 1943-1950, og det samme er gældende i dag, dog kun i 1974 og 1976 med 2 par, men ofte suppleret med flere yngre (ét år gamle) ikke-ynglende fugle i hele yngletiden. Yngler oftest i den vestlige halvdel af mosen, hvor rørskovsarealet er størst. På trods af kraftig rørhøst siden vinteren 1972-73 har den holdt sig rimeligt konstant.

Agerhøne

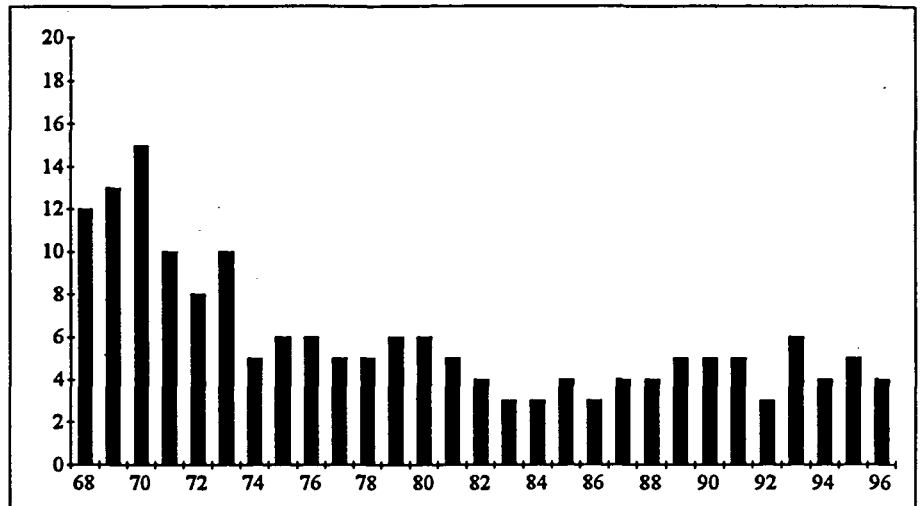
Agerhøne Perdix perdix
Ynglepar 1968-1996

Sås og hørtes tidligere almindeligt i mosens randområder, men fra starten af 1980'erne forsvandt den stort set fra hele Møn. Effektivisering i landbruget, fjernelse af markhegn m.m. er måske nogle af årsagerne. Olsen (1992) angiver en generel tilbagegang i de seneste årtier. Arten nævnes underligt nok ikke fra området af Pedersen (1950).

Fasan

Ses almindeligt året rundt både i rørskovene og i randområderne i hegn og krat ind mod de dyrkede områder. Der er ikke gjort forsøg på en egentlig optælling. Nævnes også som ynglende af Pedersen (1950).

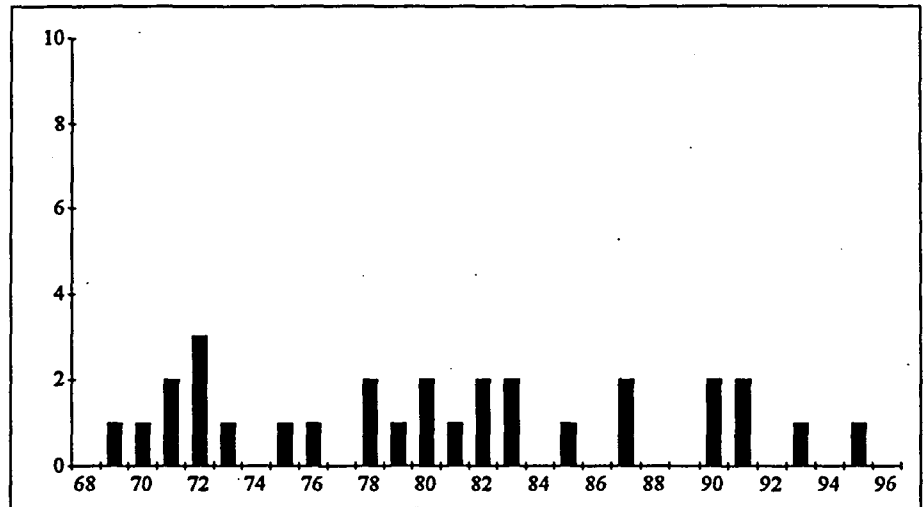
Vandrikse

Vandrikse Rallus aquaticus
Ynglepar 1968-1996

Antallet af ynglepar er vurderet ud fra revirhævdende/syngende hanner suppleret med ungestemmer eller iagttagelser fra sommertiden. Høres især fra de mest sumpede områder d.v.s. i vestenden nær Kobbegårdvej og området syd for Risbækkens indløb i mosen samt i mindre udstrækning i østenden sydøst for Bekkasinmosen. En vis nedgang i antallet kan spores fra midt i 1970'erne, da rørhøstperioden startede. Udtørring samt ændring i levevilkårene måske p.gr.a. rørhøst kunne være mulige årsager? Pedersen (1950) nævner den kun som hørt en enkelt gang 30/5 1946. Måske var han ikke fortrolig med stemmen? men den kan også have været mindre almindelig i 40'erne, idet den først for alvor er indvandret til landet i dette århundrede (Olsen 1992).

Plettet Rørvagtel

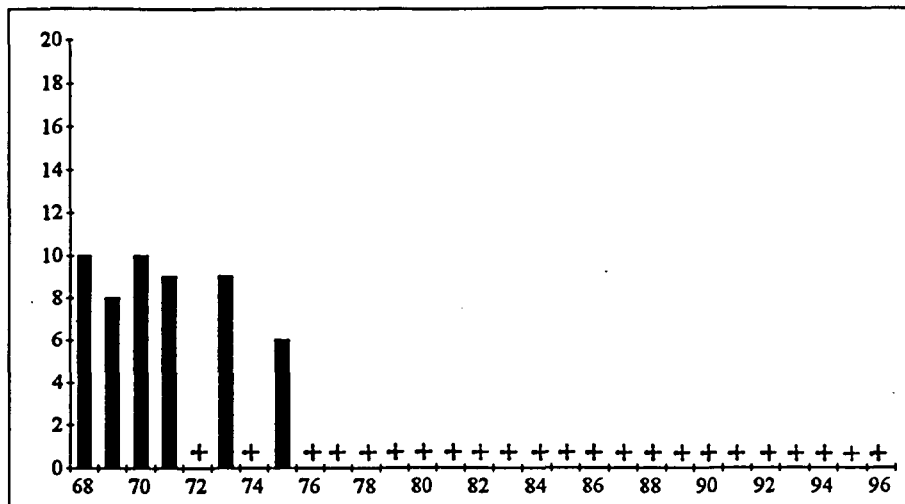
Plettet Rørvagtel Porzana porzana
Mulige ynglepar 1968-1996

Næsten årligt 1-2 fugle (3 i 1972) hørt gennem hele perioden frem til 1983. Derefter mere uregelmæssige forekomster med "huller" på op til 2 år. Fuglene, der ofte er hørt gennem en længere periode, indikerer kun mulig yngleforekomst, da reder eller unger aldrig er set, og enlige fugle på forlænget forårstræk udgør sikkert en del af iagttagelserne. Den uregelmæssige forekomst efter 1983 er reel, idet det er en art, der lyttes meget efter af et stigende antal besøgende ornithologer. Tilbagegangen skyldes formodentlig dårligere levevilkår i rørsumpen, f.eks. i form af generelt lavere vandstand og en mindre rig sumpvegetation ?

Engsnarre

Denne har aldrig med sikkerhed ynglet i mosen. Eneste mulige yngleforekomst er baseret på en syngende fugl på en eng tæt ved Kobbegården 23/5-19/6 1976. I 1985 hørtes ligeledes en enkelt fugl ved Kobbegården, men kun den 19/6. Nævnes heller ikke af Pedersen (1950) fra 1943-1950.

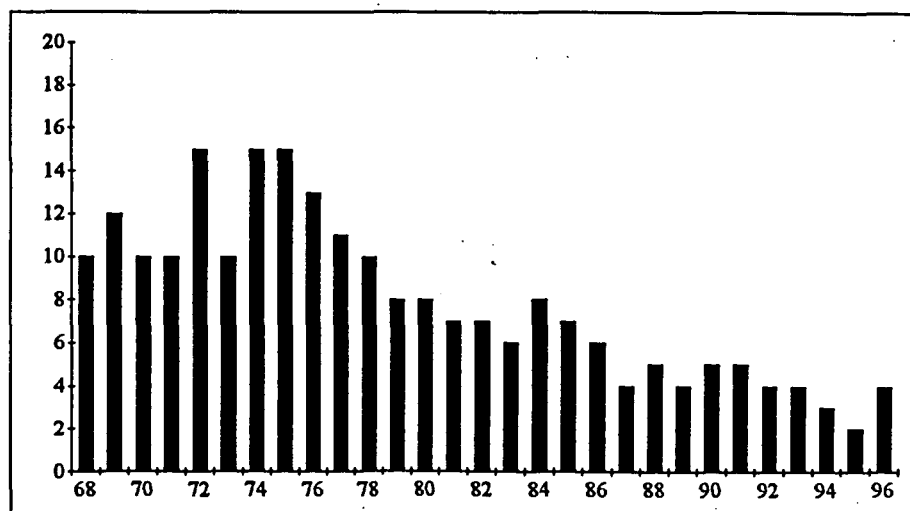
Grønbenet Rørhøne

Grønbenet Rørhøne Gallinula chloropus
Minimum ynglepar 1968-1996

En vanskelig art at optælle, idet den i Busemarke Mose færdes ret skjult, oftest langs overgroede kanaler, langs Nyhåndsbækken og i sumpene i øst- og vestenden. Fuglene høres dog almindeligt, og antallet af ynglepar baseres, ligesom for Vandriksens vedkommende, overvejende på hørte fugle i yngletiden. Et anslået tal på 6-10 ynglepar er minimum og synes at have været ret konstant gennem hele perioden. Pedersen (1950) nævner den ikke, men den kan være overset/-hørt eller kan reelt have været sjælden på det tidspunkt (Den er først ekspanderet i landet efter år 1900 (Olsen 1992).

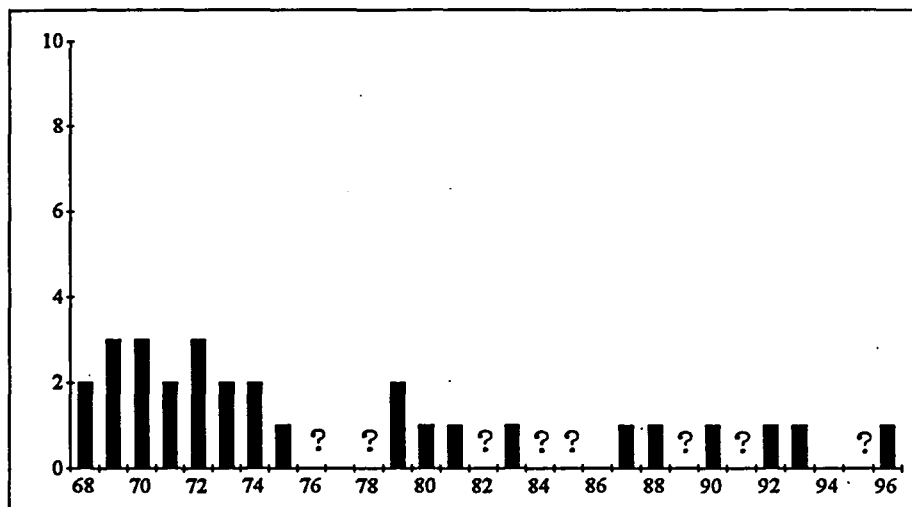
Blishøne

Blishøne Fulica atra
Ynglepar 1968-1996

Almindelig ynglefugl 1943-50 (Pedersen 1950), men er reelt gået tilbage efter 1978 fra 10-15 par til 3-4 par i de seneste år. Den yngler og ses næsten udelukkende i Busemarke Sø. Tilbagegangen kunne måske tænkes at være fødemangel ?

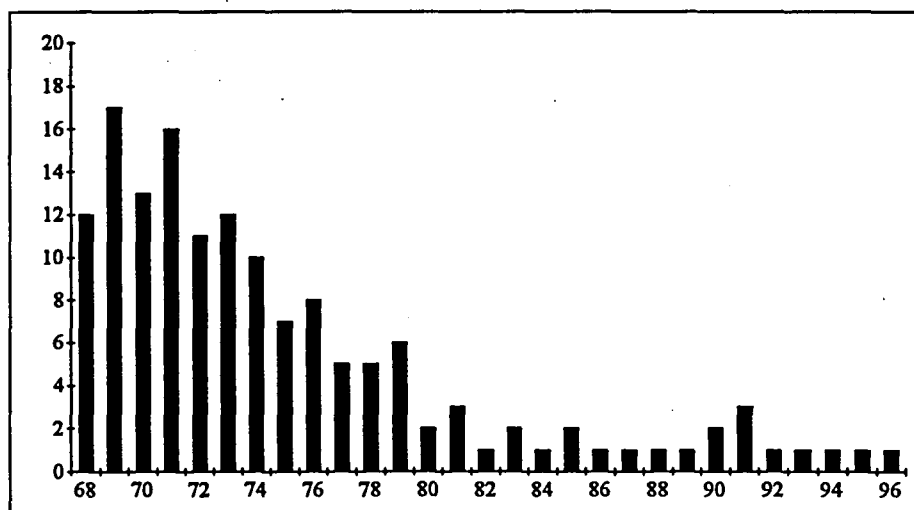
Strandskade

Strandskade Haematopus ostralegus
Ynglepar 1968-1996

Forekommer mest i randområderne på tørre steder op mod de dyrkede arealer. 2-3 par til midt i 70'erne. Derefter en mulig tilbagegang eller mere uregelmæssig optræden.

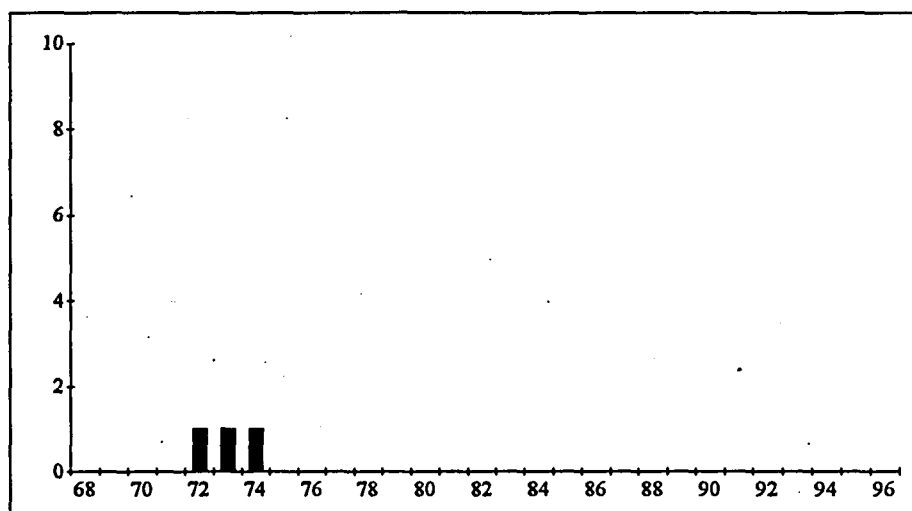
Vibe

Vibe Vanellus vanellus
Ynglepar 1968-1996

Denne er gået katastrofalt tilbage i Busemarke Mose siden midt i 1970'erne, og i dag yngler der maksimalt ét par på de frodige nordenge, hvor der i 1960'erne og til begyndelsen af 1970'erne var 10-16 par. Også Pedersen (1950) angiver den som almindeligt ynglende fra 1943-50. En vis tilbagegang synes at være generel for landet, og nogle af årsagerne menes at ligge i landbrugets øgede mekanisering og brug af sprøjtegifte (Olsen 1992), men en så voldsom tilbagegang, som tilfældet er her, er dog vanskelig at forklare. De synlige livsbetingelser på nordengen synes ikke at have ændret sig væsentligt gennem de sidste 30 år (bortset fra en vis udtørring nogle somre, når vandet har været lukket ud af mosen). Bevoksningen og engarealets størrelse er tilsyneladende uændret, og antallet af græssende køer synes også at have været ret konstant gennem hele perioden.

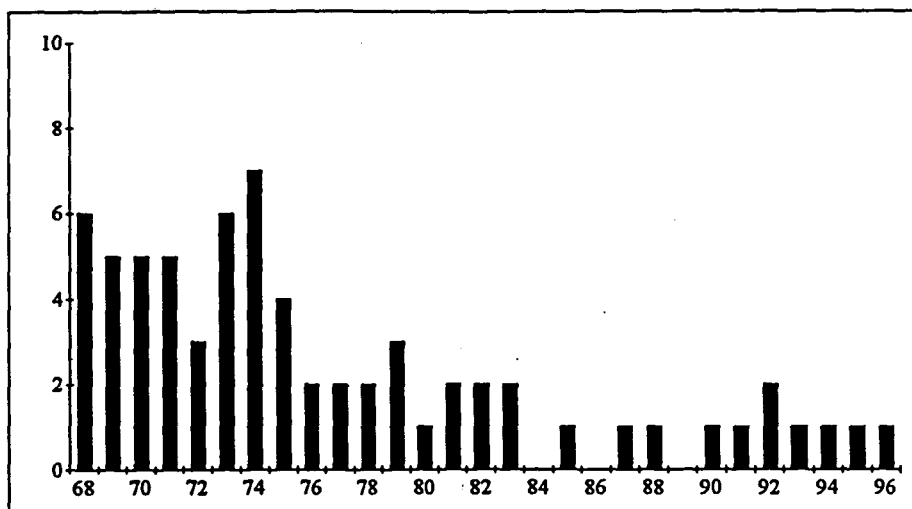
Stor Præstekrave

Stor Præstekrave Charadrius hiaticula
Ynglepar 1968-1996

Yngler kun undtagelsesvis i området. I alle tre år 1972-74 var der tale om et formodet ynglepar i randområdet op mod de dyrkede marker på nordsiden. Pedersen (1950) angiver den kun som formodet ynglende på stranden syd for mosen, og her yngler den ikke i dag grundet for megen færdsel og turisme.

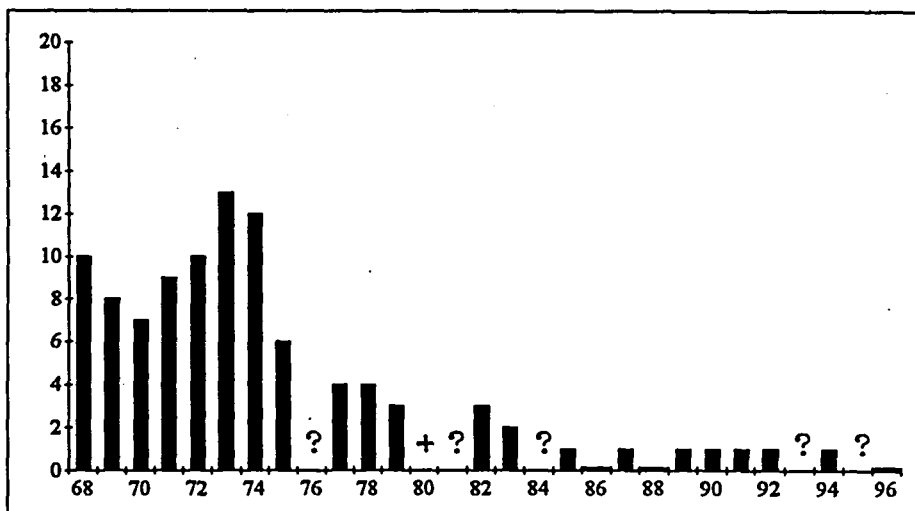
Dobbeltbekkasin

Dobbeltbekkasin Gallinago gallinago
Ynglepar 1968-1996.

2-7 par sidst i 1960'erne og 70'erne, faldende til et niveau på 1-2 ynglepar i 1980'erne og 1990'erne, tyder på en reel tilbagegang. Årsagen ligger måske i udtørring af nordengene visse år ? eller kvæg (nedtrampning) ?

Rødben

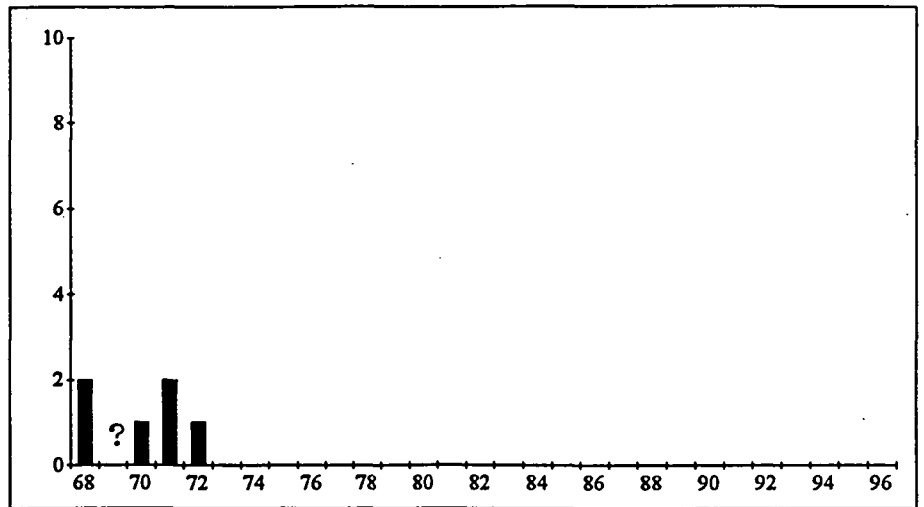
Rødben Tringa totanus
Ynglepar 1968-1996

Tallene viser ligesom for Vibens vedkommende en meget markant nedgang i yngletallet efter midten af 1970'erne til et niveau på 0-1 i 1990'erne. I 1996 yngede ingen overhovedet på nordengen. Nævnes som almindeligt ynglende af Pedersen (1950) i perioden 1943-50. Årsagen til tilbagegangen kunne måske være udtørring visse år ? Kvæg (nedtrampning) kunne også tænkes ?

Sølvmåge

Et enkelt par havde rede på nordengen i 1972, men de fik ikke unger. Pedersen (1950) nævner den kun som rastende ved stranden 1943-50.

Stormmåge

Stormmåge Larus canus
Ynglepar 1968-1996

Pedersen (1950) angiver den ikke som ynglende 1943-50, men 1-2 par ynglende i perioden 1968-72 dels i et par gamle udgåede, nu for længst forsvundne, piletræer på nordengen og dels i et par nåletræer midt i rørskoven. Efter at træerne forsvandt midt i 70'erne, har ingen Stormmåger forsøgt at yngle i området.

Hættemåge

Pedersen (1950) nævner, at den ynglende i en ret stor koloni, der i 1950 talte 600-1000 fugle i rørbræmmen omkring den "lille sø" (der menes formodentlig Busemarke Sø). Tidligere havde de ynglet længere vestpå, men på grund af højvande fra havet havde de opgivet dette område. I dag yngler de ikke ved Busemarke Sø, men havde i 1970'erne og 1980'erne en lille koloni i tørvegravene i den østlige del af mosen, hvor Møllebækken udmunder (den del af mosen der tilhører Leif Hansen, Busemarke). Senere, da Klintholm Havn mose (ikke omfattet af denne rapport) blev renoveret fra losseplads til rekreativt område, flyttede de hertil, hvor 30-40 par yngler i dag (visse år flytter dele af kolonien over i Plukkesø ved Mandemarke). Kun enkelte gange har Hættemåger ynglet i selve Busemarke Mose i nyere tid. Efter en brand i mosen i 1972, hvor en stor del af Tagrørene gik op i røg, skabtes nogle store fladvandede områder nord for Borgbjerg, og i disse ynglende 3 par 1972. Tre par ynglende ligeledes i et rørhøstet område i 1978. Et par mere permanente fladvandede områder ville sikkert igen få Hættemågen til at indvandre til selve mosen. Efter branden sås også flere par gamle Dværghmåger skrigende over området, uden at dette dog blev til mere, og området var i flere måneder en fin rastlokalitet for vadere som klirer og Brushøns.

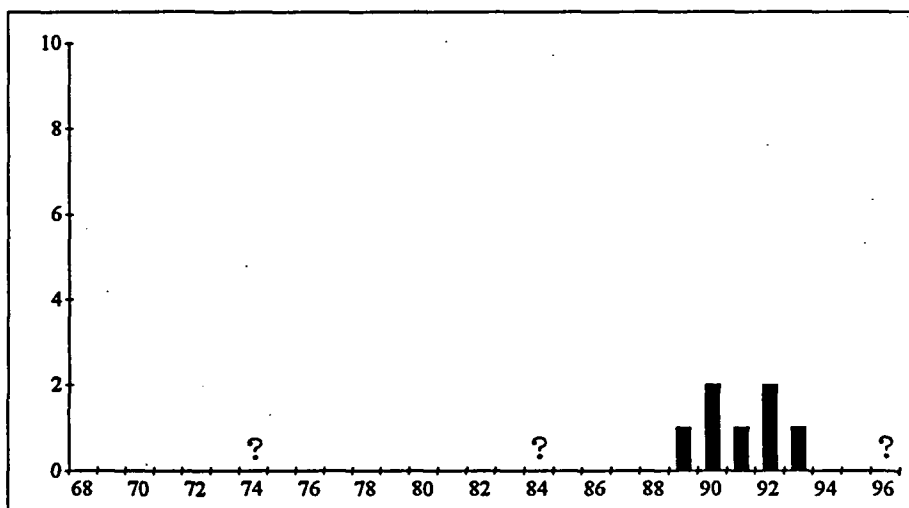
Gøg

Synes at have været meget konstant i området i hele perioden fra 1943-96 med 2-3 kukkende ♂♂

Sanglærke

Systematiske optællinger er ikke foretaget, men et skøn på omkring 10-15 par på nordengen i hele perioden er realistisk. Pedersen (1950) angiver den som almindelig.

Pungmejse

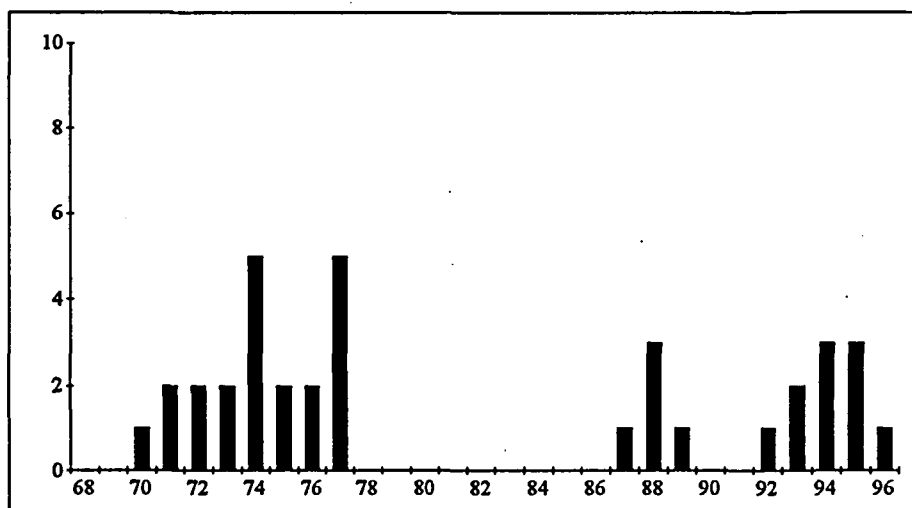
Pungmejse Remiz pendulinus
Ynglepar 1968-1996

En enlig fugl sås for første gang på Møn i maj 1974 ved Risbækkens udmundning i mosen og kunne muligvis være en ynglefugl. Først 10 år senere, i 1984, sås fugle 2 steder i mosen, men kun det ene sted ligger inden for undersøgelsesområdet (ved fugletårnet). På det andet sted sås 2 fugle og en halvfærdig rede (Klintholm Havn mose). Det er muligt, at mindst 1 par har ynglet dette år. I 1989 sås en enlig fugl i rørene ved Kobbeldgårdvej. I 1990 yngede et par beviseligt med færdigbygget rede i den østligste ende af mosen, og en hanrede sås ved Kobbeldgårdvej. Sidstnævnte sted sås også en enlig fugl i 1991. I 1992 byggede 1 par rede i birketræer ved Kobbeldgårdvej, og en rede blev set i østenden, og desuden sås en fugl ved nordengen. Det er således realistisk at forestille sig 2 ynglepar i mosen dette år. En påbegyndt, men aldrig fuldført, rede blev fundet i 1993 ved Kobbeldgårdvej, og i 1996 sås en enkelt gang en enlig fugl samme sted. Da fuglene tit færdes skjult og kun gør sig lidt bemærket, kan der sagtens være tale om flere par end de angivne; i nogle tilfælde er reder først fundet året efter, at fuglene har ynglet, og uden at fuglene i øvrigt er bemærket. I nogle tilfælde er der sikkert kun tale om enlige hanner, men beviselig yngel foreligger altså også. De fleste redefund er fra Klintholm Havn mose (uden for rapporteringsområdet) og den østlige del, hvor mosen er mest bevokset med krat og træer, men et vigtigt område er også den vestligste del af mosen omkring Kobbeldgårdvej.

I diagrammet er fugle under redebygning regnet som ynglende, og “?” angiver iagttagelser af enlige fugle (mulige ynglefugle).

Som for den øvrige del af Sydøstdanmarks vedkommende indvandrede Pungmejsen formentlig for alvor til Møn sidst i 1980'erne, og sammen med Skægmejsen er de formentlig de eneste arter, der kan siges at være indvandret permanent til mosen i undersøgelsesperioden (måske af klimatiske grunde?).

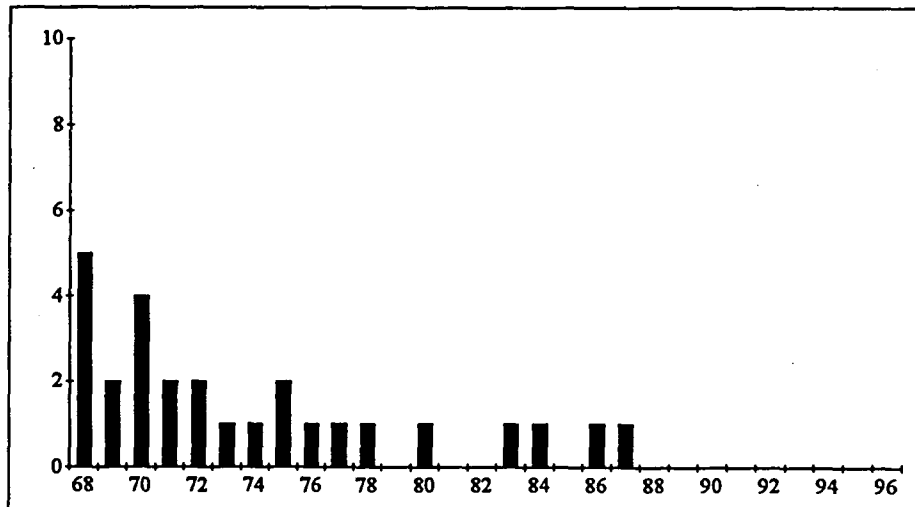
Skægmejsje

Skægmejsje Panurus biarmicus Ynglepar 1968-1996

Denne art har ynglet i mosen i 2 (3) perioder : Fra 1970-77 og fra 1987-96 (evt. med et lille 'slip' i 1990-91 ?, hvor nogle få ynglepar dog let kan være overset). Iagttagelserne afspejler indvandringen og invasionerne i den øvrige del af landet med mange ynglende i 1970'erne, hvorefter de uddøde som følge af isvinteren 1978/79. Den nye bølge, der indvandrede til landet fra 1987 og frem var af mindre omfang, som diagrammet også antyder. Tallene er minimum-tal. Adskillige par kan sagtens gemme sig i de store centrale rørskovsområder. Især om efteråret og specielt langs Nyhåndsbækken ses af og til større flokke på op til 15-20 fugle, som måske både omfatter lokale ynglefugle og udefra kommende strejfgæster. Overvintrende småflokke er også set, selv i streng frost, hvor mosen er islagt. Fuglene er i sommertiden truffet over det meste af rørskovsområdet, men især ved Busemarke Sø, langs Nyhåndsbækken og i vestenden, altså på steder med mere permanent vand, og især hvor Tagrørene er iblandet andre sumpplanter f.eks. Hvas Avneknippe. Skægmejsen er nok en af de ynglefugle i rørskoven, der er mest truet af lav vandstand / udtørring og intensiv rørhøst med monokultur af Tagrør til følge.

Bynkefugl

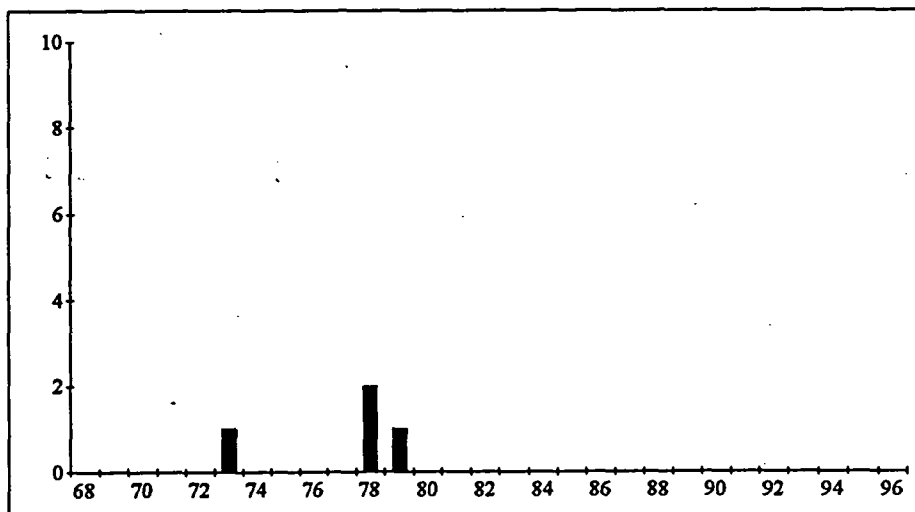
Bynkefugl Saxicola rubetra
Ynglepar 1968-1996

Fra at have været en fåtallig, men årlig ynglefugl i randområderne af mosen i 1960'erne og op i 1970'erne, forsvandt den helt i sidste halvdel af 1980'erne og er i dag en sjælden ynglefugl på Møn. En generel nedgang på landsplan menes at hænge sammen med forhold i landbrugsdriften (Olsen 1992).

Nattergal

Nævnes besynderligt nok ikke af Pedersen (1950) fra 1943-50, men mange af de fugtige krat, som i dag findes i randområderne, fandtes måske ikke på det tidspunkt. Bestanden synes at ligge ret stabilt på 3-6 (7) par.

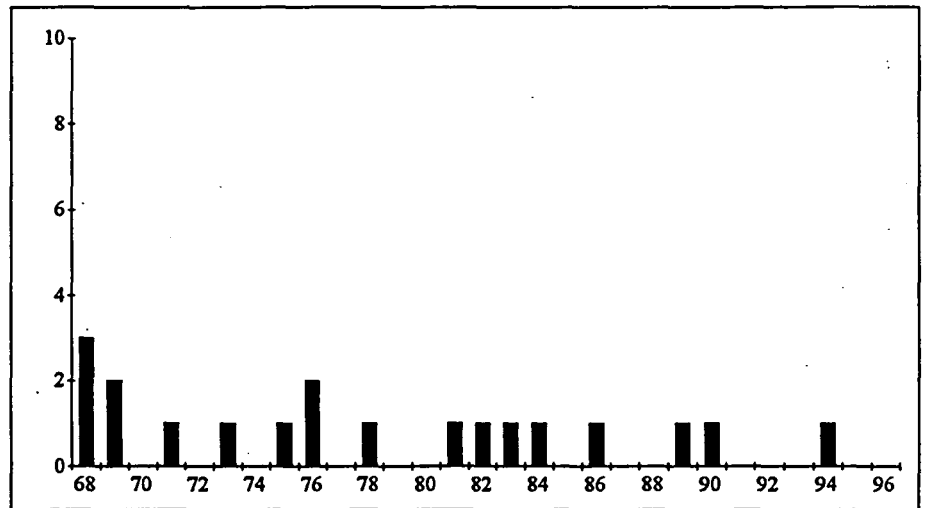
Græshoppesanger

Græshoppesanger Locustella naevia
Mulige ynglepar 1968-1996

Rastende fugle høres af og til i træktiden i fugtige krat og hegn, sjældent i selve rørskoven, men den yngede (sandsynligvis) i en årrække lige vest for undersøgelsesområdet, og 1 eller 2 par har muligvis ynglet omkring Borgbjerg og i østenden i årene 1973, 1978 og 1979.

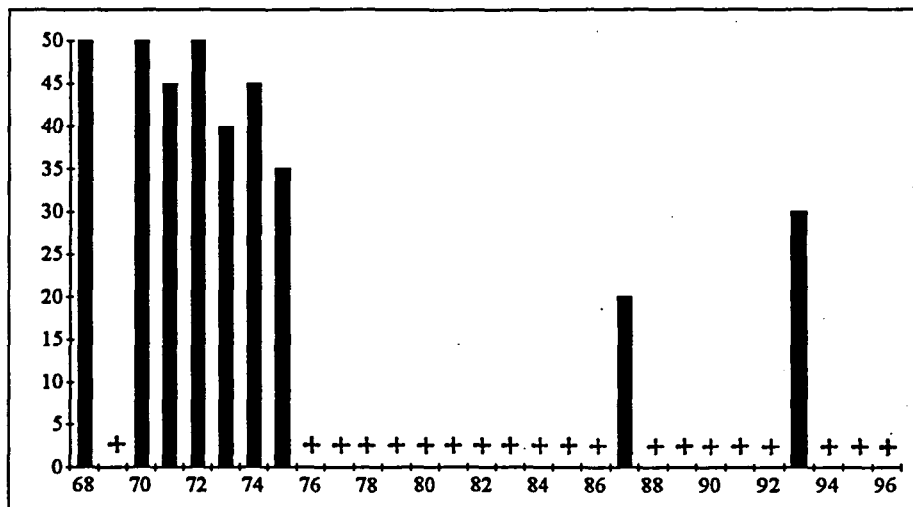
Savisanger

Savisanger Locustella luscinioides
Mulige ynglepar 1968-1996

Optræder gennemsnitligt hvert andet år i mosen, første gang i 1964 og 1967 og derefter med op til flere syngende frem til 1976. Herefter er kun hørt op til 1 årligt, og den har næsten helt svigtet i 1990'erne. Fuglene optræder ofte syngende i lange perioder, og det kan formodes, at enkelte af og til yngler, især i perioden før 1977. Arten er afhængig af store, udstrakte rørskove med vand under, og vil rimeligvis være påvirket af en for kraftig rørhøst eller udtørring, men tilbagegang er dog også konstateret mere generelt i det øvrige land (Olsen 1992).

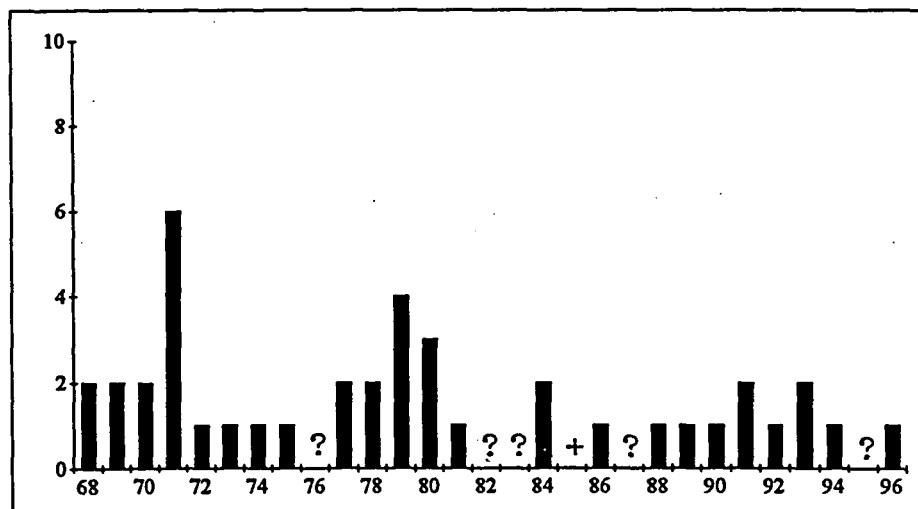
Rørsanger

Rørsanger Acrocephalus scirpaceus
Ynglepar 1968-1996

Denne er ikke forsøgt optalt, men et årligt anslået antal syngende fugle på omkring 30-50 i hele perioden er nok ikke urealistisk. Det er vanskeligt at sige noget konkret om en evt. positiv eller negativ udvikling ud fra mine ret få tal, men de antyder dog en vis tilbagegang. Angives af Pedersen (1950) som ret almindelig, men skal være gået tilbage på landsplan de seneste årtier (Olsen 1992).

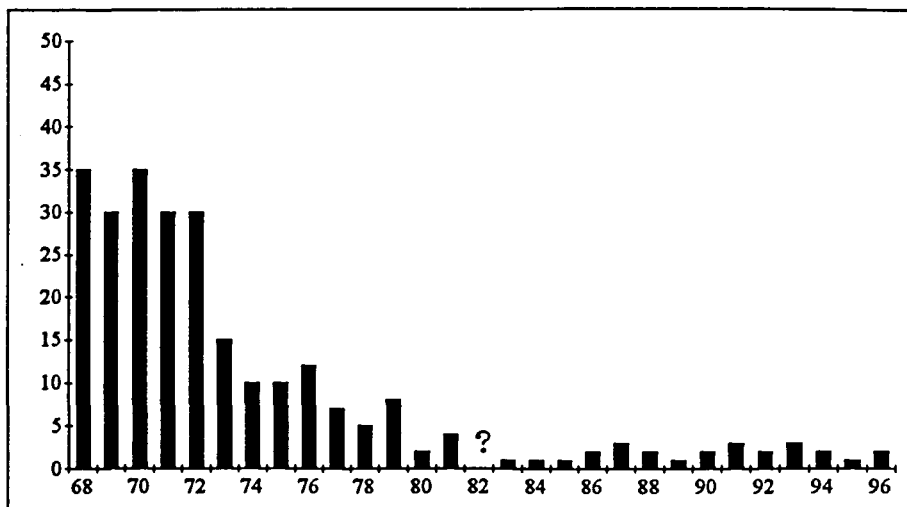
Kørsanger

Kørsanger Acrocephalus palustris
Ynglepar 1968-1996

1-4 (6) ynglepar årligt i nældebevoksninger og fugtigt krat, især i øst- og vestenden. Nævnes ikke af Pedersen (1950) og kan evt. være indvandret senere med tiltagende tilgroning ved grøfter og krat. Desuden generel fremgang i landet fra først i 1970'erne (Olsen 1992).

Sivsanger

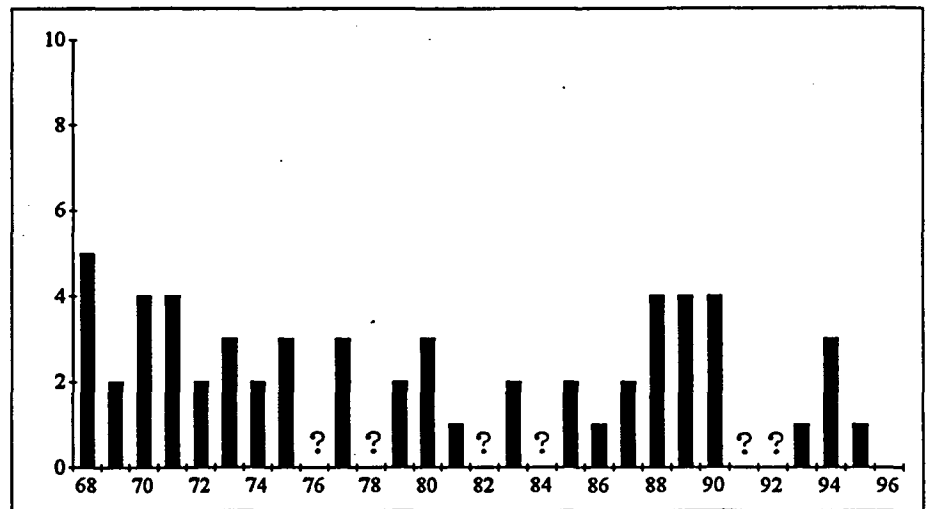

Sivsanger - Acrocephalus schoenobaenus Ynglepar 1968-1996

Fra omkring 30-35 par i 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne kom der et drastisk fald fra midt i 1970'erne til under 5 par i 1980'erne og 1990'erne, og antallet af syngende fugle har siden 1983 ligget helt nede på maximalt 3. Dette må siges at være en af de voldsomste nedgange i mosens fugleliv i nyere tid. Tilbagegangen har været generel for landet og menes bl.a. at hænge sammen med forringede vilkår i vinterkvarteret. I de seneste år har man dog nogle steder kunnet spore en mindre fremgang, men ikke på Møn.

Som det også ses af diagrammet, falder tilbagegangen desuden sammen med intensiveringen af rørhøsten fra begyndelsen af 1970'erne. En mindre intensiv udnyttelse af rørskoven kombineret med en højere vandstand og bedre vandstandsregulering kunne derfor resultere i en mere alsidig sumpvegetation mellem Tagrørene, hvilket givetvis ville begunstige Sivsangerens muligheder, da den ikke specielt er knyttet til rendyrket rørskov.

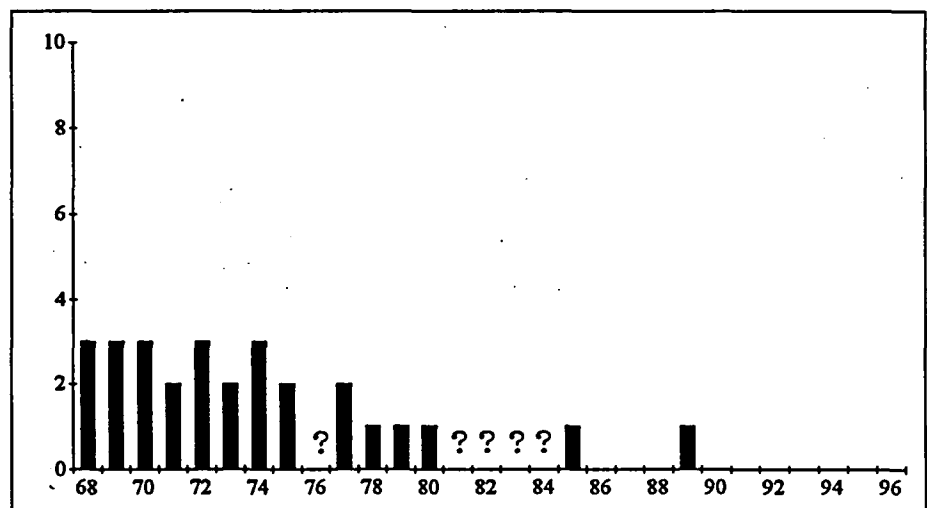
Engpiber

Engpiber Anthus pratensis
Ynglepar 1968-1996

Fåttallig ynglefugl på nordengen. Den er måske gået lidt tilbage i de seneste år (faktisk ingen ynglende i 1996), men antallet har aldrig været særlig højt. Da den også yngler på de tørre Mandemarke bakker, er den næppe særlig følsom overfor udtørring, men afgræsning og nedtrampning fra kvæg begrænser måske bestanden ?

Gul Vipstjert

Gul Vipstjert Motacilla flava
Ynglepar 1968-1996

2-3 par ynglede årligt på nordengen frem til sidst i 1970'erne, og den menes også at have ynglet tidligere (Pedersen 1950). Ustadig op gennem 1980'erne med højst 1 par. Forsvandt helt som ynglefugl fra mosen fra og med 1990. I resten af landet er også sporet en tilbagegang, som menes at være begrundet i dræning (Olsen 1992), så dens forsvinden fra Busemarke Mose er måske en følge af udtørring.

Rørspurv

Denne er ikke systematisk optalt, men et skøn på omkring 25 par i hele rørskoven er nok ikke urealistisk, og antallet synes at have været nogenlunde konstant gennem hele perioden ? Blev også betegnet som almindelig i 1940'erne af Pedersen (1950).

Ovennævnte 41 arter er efter mit skøn de arter, det vil være relevant at forholde sig til som sikre eller mulige ynglefugle inden for de sidste 30 år.

TIDLIGERE YNGLEARTER

Pedersen (1950) nævner følgende 6 arter, som er fundet ynglende mellem 1943 og 1950, men ikke i min registreringsperiode :

Spidsand

Set med ællinger og betegnes som "*ynglefugl, men langt fra så talrig som Gråanden*".

Ses hyppigt i træktiden, men jeg har aldrig haft den mistænkt for at yngle. Er mere knyttet til strandeng. Pedersen nævner dog, at havet har kunnet trænge ind i mosen ved højvande, hvorved det har ændret plantevæksten visse steder, så måske har der været bedre vilkår for Spidsanden tidligere. I dag synes havet ikke at have nævneværdig indflydelse på mosens plantevækst via oversvømmelse.

Krikand

Pedersen skriver : "*- selv om der ikke er gjort redefund, må det anses for sikkert, at også Krikanden ruger på området.*"

Jeg tror ikke, det er sandsynligt, at den har ynglet, men da småflokke træffes i hele sommerhalvåret, kan det let give anledning til mistanke. Arten er knyttet til næringsfattige vande og er i Møn-området kun fundet ynglende på Nyord 1984-85 (Andreasen 1996) inden for de sidste 30 år.

Almindelig Ryle

"Iagttaget på græsengene inde i mosen. Formodes at være ynglefugl".

Har hverken ynglet eller været mistænkt for det i Busemarke Mose i registreringsperioden, men det er sandsynligt, at den har ynglet i 1940'erne og 1950'erne, da den også den gang var en hyppig ynglefugl på Ulvshale og Nyord. Kun på Nyord har den holdt sig med 1-2 par lige til de seneste år (Andreasen 1996).

Brushane

"Har ynglet både i 1948 (mun med yngleadfærd) og i 1950 (rede med æg)".

Småflokke er jævnligt set raste på engene i træktiden i registreringsperioden. Især år med fladvand langt ind i maj. Efter branden i mosen i 1972 skabtes ufrivilligt et meget stort fladvand, som holdt sig helt ind i forsommeren. Her sås op til 80 Brushøns og andre vadere fouragere midt i maj, men der er ikke i registreringsperioden set tegn på yngleforekomst af Brushane i mosen.

Stenpikker

Angives som *"yngefugl, men næppe talrig".*

Det angives ikke nøjagtigt, hvor den evt. ynglede, men den har næppe, hverken dengang eller senere specielt været knyttet til selve mosen. Enkelte formodede ynglefugle er også set i 1970'erne ved bebyggelser i randområderne uden for mosen og er derfor ikke medtaget her.

Rødrygget Tornskade

"Iagttaget 29/5-50 i buskads ved moseranden. Utvivlsomt ynglefugl"

Fuglen kunne udmærket være en rastende fugl også på det sene tidspunkt. I 1970'erne sås dog af og til ynglepar i markhegn op til de dyrkede områder nord for mosen. I dag ses den ikke ynglende i disse områder mere, men er nu hovedsagelig koncentreret til artens mere optimale kerneområder på overdrevene omkring Klinteskoven (egne upublicerede specialoptællinger af Rødrygget Tornskade på Møn 1970-71 og 1996).

INDFLYDELSE I DAG - HVAD KAN DER GØRES

Hvilke regulerende faktorer har især indflydelse på fuglelivet i Busemarke Mose i dag, og hvad kan der evt. gøres for at forbedre forholdene fremover:

Følgende områder er iøjnefaldende :

Landbrugsdrift
Rørhøst
Kvæg
Vandstands- og vandfladeændringer
Jagt
Turisme / forstyrrelse
Formidling / Naturstier

Landbrugsdrift

Mosen er omgivet af landbrugsland, og de 2 tilløb afvander netop disse områder. Driften er formodentlig intensiveret i de senere årtier med en stigende udledning af næringsstoffer til følge. Under alle omstændigheder blev der ved vandanalyser i 1984, 85, 87 og 88 i de 2 tilløb og i søen fundet betydelige mængder nitrat og fosfat, og konklusionen var, at Busemarke Sø var næringsrig og sandsynligvis eutrofieret (RUC 1984-85), og at der var fare for, at bundvegetationen kunne blive overskygget og kvalt af planteplanktonet (Storstrøms Amt 1992).

Følgende kunne f.eks. anbefales :

- * En nedbringelse af næringsstofsbelastningen ville være ønskelig
- * Mindre sprøjtning
- * Bredere udyrkede bræmmer langs tilløbene
- * Brakløgning
- * Tilbageføring af tilløbene til tidligere naturlige snoede forløb

Jeg har ikke noget specielt kendskab til landbrugsdrift, men ovennævnte anbefalinger kunne måske være nogle af landbrugets muligheder for at forbedre livsbetingelserne i mosen.

Endelig ville det være interessant at få lavet løbende vandanalyser til sammenligning med undersøgelserne i 1984-88 for at se, om forholdene ændrer sig ved de forbedringer eller tiltag, man evt. sætter i gang.

Rørhøst

Den kommercielle udnyttelse af Tagrørene er naturligvis forståelig, men det nuværende omfang er næppe uden negative konsekvenser for livsbetingelserne og fuglene i mosen. Da høsten startede i 1972-73 blev følgende "høstplan" foreslået af Per Schiermacker-Hansen og N.P. Andreassen.

- * "Vekseldrift" så ikke de samme områder blev slået hvert år, og så der altid var en vis portion høje rør tilbage med mulighed for f.eks. Drosselrørsanger (kun set 1 gang i hele perioden 1968-96).
- * Høst i striber eller pletter: Man kan sikkert udnytte store områder og stadig give fuglene ynglemuligheder ved f.eks. at høste i striber eller pletter afbrudt af brede rørbælter. En sådan høstform ville sikkert ikke genere gæssene og ænderne så meget, idet disse ikke kræver de helt tætte rørskov. For at bevare Rørhøgen, Skægmejsen og Savisangeren må man dog nok stadig lade noget større, sammenhængende rørskov blive stående tilbage klar til ynglesæsonen, og her tænkes især på rørområderne i et bredt bælte på begge sider langs Nyhåndsbækken (Skægmejsen, Rørdrum) samt områderne nord for fugletårnet (Rørhøg, Savisanger, Skægmejsen).
- * Af hensyn til bl.a. Skægmejsen og Sivsangeren vil det også være af betydning at skåne især de rørbevoksninger, som i bunden har andre sumplanter (f.eks. Hvas Avneknippe), idet fuglene oftest fouragerer, synger (og antagelig yngler) i disse blandingsbevoksninger, og ud fra en økonomisk synsvinkel er disse forholdsvis lave og spinkle rør vel næppe heller særlig værdifulde, men i disse blandingsbevoksninger fortrænges de øvrige sumplanter nok til en vis grad ved jævnlige udtørringer, når man lukker vandet ud af mosen for at skabe en monokultur af Tagrør. En højere og ensartet vandstand året rundt er derfor også væsentlig at få skabt.
- * Der bør ikke høstes ud til kanterne, især på sydsiden ud mod klitterne. Dette vil nok have en beskyttende virkning for mosen og dets fugleliv, så folk ikke i større stil føler sig fristet til at trampe ud i mosen i yngletiden.

Denne "høstplan" blev godtaget, og den virkede stort set tilfredsstillende de første par år. Derefter er den ikke blevet fulgt, og i dag slås nærmest alt, hvad der menes at kunne bruges, d.v.s. meget store sammenhængende områder især i de centrale og nordlige områder og delvis i de østlige.

Jeg tror heller ikke, det kan udelukkes, at de store høstmaskiner kan have en negativ virkning på bundforholdene og dermed på plantelivet og mikrofaunaen og i sidste ende også på livsbetingelserne for fuglelivet ?

Kvæg

Der har været udsat køer på nordengen i hele registreringsperioden, så denne reguleringsfaktor har altså været ret konstant i mange år, men det kan ikke udelukkes, at der sker en vis nedtrampning af reder af f.eks. Rødben, Dobbeltbekkasin og Engpiber.

På den anden side vil afgræsningen forhindre en tilgroning, og faktisk synes engene ikke umiddelbart at have ændret sig synligt gennem de sidste 30 år, hvad den generelle plantevækst angår; de har dog især i de senere år været for tørre i det sene forår, og randbeplantningen ind mod markerne af bl.a. tjørn er blevet højere.

Vandstands- og vandfladeændringer

Af hensyn til bl.a. rørhøsten reguleres vandstanden i mosen jævnlige, ved at Nyhåndsbækkens udløb graves fri, så en stor del af vandet i mosen løber ud. Dette er især katastrofalt i varme somre, hvor store dele af de centrale områder vest for Busemarke Sø derved bliver tørlagt, og de oversvømmede fladvande på nordengen, hvor svømmeænderne samles om foråret, tørrer ud alt for hurtigt. I dag ses således langt færre rastende svømmeænder, bekkasiner og andre vadere på nordengen end tidligere.

Udtørringen bevirker formodentlig også, at mange af de egentlige sumpplanter i rørskoven efterhånden forsvinder og afløses af Tagrør, som er mere hårdfør overfor udtørring. Dette har formentlig indvirkning på både arts- og individmængden af sumpfugle i rørskoven (f.eks. Vandrikse, Plettet Rørvagtel, Skægmejse, Sivsanger og Rørspurv).

Følgende kunne f.eks. anbefales :

- * Vandstanden hæves og holdes mere konstant året rundt.
- * Der laves en permanent vandstandsregulering ved Nyhåndsbækkens udløb (eller flere steder) f.eks. i form af stigborde.

Problemer med oversvømmelse af nærliggende landbrugsjord i nogle perioder vil muligvis opstå.

En forhøjet næringskoncentration i varme- eller tørkeperioder med lavere vandstand kan heller ikke udelukkes. Dette kan forhåbentlig afhjælpes af rørsumpens naturlige funktion som "rodzoneanlæg" (RUC 1984-85).

- * For at give ænderne bedre vilkår, kunne der graves et par mindre søer i rørskoven i den centrale eller vestlige del af mosen vest for Nyhåndsbækken. Dette ville give mulighed for både flere rastende og ynglende vandfugle.

- * Tilsvarende kunne der etableres et permanent fladvand nord eller øst for Borgbjerg ved at Tagrørene blev fjernet / skrabet væk. Dette ville tiltrække både svømmeænder og vadere i træktiden og evt. Hættemåger i yngletiden (jvf. mosebranden i 1972).
- * Både søerne og fladvandet ville ligge ideelt for observation fra et nyt eller renoveret fugletårn på Borgbjerg og vil passe fint ind i de foreslåede formidlingsplaner.

Jagt

Denne synes gennem hele registreringsperioden at have været ret moderat, hvor den mange andre steder på Møn er intensiveret kraftigt i de senere år. Busemarke Mose har således i mange år været et rimeligt fredfyldt sted til stor glæde for både ynglende og rastende fugle og ikke mindst for besøgende naturinteresserede mennesker.

Turisme / forstyrrelse

Efter at fugletårnet på Borgbjerg blev bygget i foråret 1973 og adgangen til den øvrige del af mosen officielt samtidig blev lukket, har det aldrig været et problem med forstyrrelse fra turister eller naturinteresserede. Folk blev kanaliseret til fugletårnet, som var velbesøgt i de første mange år, indtil det forfaldt sidst i 1980'erne, stien groede delvis til, og træerne omkring tårnet blev efterhånden så høje, så de delvis dækkede for udsynet. En del af disse ulemper er dog senere afhjulpet fra godsets side (stien udbedret, træerne beskåret), men alligevel er det gennemgående ret få mennesker, der besøger mosen i dag, bl.a. fordi der er færre fugle at se på end tidligere. Forstyrrelser fra publikum er således ikke noget problem, og var det heller ikke, før fugletårnet blev bygget (På det tidspunkt var naturturismen dog ikke så udbredt som i dag).

Tårnet kan stadig bruges, men det er ikke tidssvarende, og det er et spørgsmål, om det kan renoveres på betryggende vis - *et nyt og bedre må absolut anbefales!* Stedet er stadig velegnet med glimrende udsyn over det meste af mosen og med gode lysforhold det meste af dagen.

- * Kombineret med ovennævnte forslag om nyetablering af søer og fladvand nær tårnet, er et fugletårn under en eller anden form på Borgbjerg ideelt, også med henblik på den stigende naturturisme.

Formidling / Natursti : Allerede i undersøgelsen af mosen som blev foretaget af studerende fra RUC i 1984-85 var der grundige planer med mange gode ideer til, hvordan Busemarke Mose kunne formidles til offentligheden.

En del af disse ideer går da også igen i 2 konkrete planer fra omkring 1990-93, udarbejdet henholdsvis af Klintholm Gods og naturvejleder Stig Nøhr, og som derefter fremkom samlet under titlen :

"Busemarke Mose - et fund af en mose. Et projekt til beskrivelse af, hvordan Busemarke sø og mose kan formidles til offentligheden".

Planerne er koncentreret om et stisystem i den østligste ende af mosen. De centrale og vestlige dele af mosen er således ikke berørt, og vil formentlig fortsat blive udnyttet som hidtil. Planerne indeholder bl.a. et lille besøgscenter, et fugletårn (placeret forskellige steder i de to forslag), et skjul ved nordengen og 2 forskellige forslag til naturstier, hvor en større eller mindre del af de aktuelle biotoper og deres plante- og dyreliv vil kunne ses. Der er planlagt forskellige selvinstruerende publikumsaktiviteter, og man modtager årtidsrelevant oplysningsmateriale. Desuden er det meningen, at publikum skal betale for at benytte området.

I de to planer er der mange gode ting med, som kan forbedre livsbetingelserne for plante- og dyrelivet i mosen. Bl.a. nævnes en vandstandsregulering ved udløbet, en permanent højere vandstand, etablering af flere søer og et fladvand, og reovering eller nyskabelse af spændende biotoper inden for området (specielt i Bekkasinmoseområdet) - altså mange af de tiltag, der er foreslået i det foregående.

Det, jeg mest savner i planerne, er konkrete forslag til, hvordan man vil forbedre mosens evt. dårlige vandkvalitet. *En forbedret vandkvalitet er sandsynligvis vigtig i denne forbindelse*, da den danner grundlaget for det mikroliv, som mosens højerestående planter og dyr (herunder fuglene) skal nyde godt af, og som i sidste ende skal give turisterne den naturoplevelse, der var hensigten.

REFERENCER :

- Andreasen, N.P. (1996) : Fuglene på Nyord enge 1982-1996.
Storstrøms Amt. Natur- og Plankontoret
- Klintholm Gods og Stig Nøhr (ca. 1990-93) : Busemarke Mose - et fund af en mose. Et projekt til beskrivelse af, hvordan Busemarke sø og mose kan formidles til offentligheden
- Olsen, K. M. (1992) : Danmarks Fugle - en oversigt.
Dansk Ornithologisk Forening
- Pedersen, L.P. (1950) : Lidt om fuglelivet på Budsemarke sø og mose.
Dansk Ornithologisk Forenings Tidsskrift., 44, p. 200-205
- Roskilde Universitetscenter (RUC 1984-85) : Busemarke Mose - et forslag til pleje og formidling
- Teknisk Forvaltning - Miljøkontoret
Storstrøms Amt (1992) : 38 småsøer i Storstrøms Amt 1984-1990

ISBN nr.: 87-89095-32-4